

I. gimnazija v Celju

RAZISKOVALNA NALOGA

KLEMEN PLOŠTAJNER

I. gimnazija v Celju

RAZISKOVALNA NALOGA:
KAKO ČLOVEČ RAZČLOVEČI ČLOVEKA
TEMATSKO POLJE: SOCIOLOGIJA

MENTOR: SERGEJ VUČAR, prof. sociologije

KLEMEN PLOŠTAJNER

KAZALO:

Kazalo.....	3
Zahvala.....	4
Povzetek.....	5
1. Uvod	6
1.1 Opredelitev problema.....	6
1.2 Hipoteze.....	7
1.3 Metode dela.....	8
2. Teoretski vidiki.....	9
2.1 Rasna ideologija.....	10
2.2 Mediji kot središče ideološkega diskurza.....	13
3. Žid v tretjem Rajhu.....	16
3.1 Ideologija čiste rase.....	16
3.2. Žid kot antagonist ideologije.....	18
3.3 Medij, propaganda in mitologija.....	20
4. Medijski meta diskurz in dojetanje muslimanov.....	24
4.1. Medijska reprezentacija muslimanov.....	24
4.2. Prispevek k analizi medijske podobe muslimanstva.....	30
4.3. Prispevek k analizi javnega mnenja.....	37
5. Refleksija prejetih rezultatov.....	42
6. Za konec.....	46
7. Viri.....	48

ZAHVALA

POVZETEK

V raziskovalni nalogi sem se osredotočil na problem medijskih diskurzivnih praks in njihovem vplivu na stereotipno dojemanje muslimanstva in židovstva v širši javnosti. Oba diskurza sem predstavljal v zgodovinskem kontekstu, ki jima pristoji: medijsko diskreditacijo Židov v nacistični Nemčiji in islamsko segregacijo danes. Ugotavljam, da so pri obeh diskurzih uporabljene podobne taktike, od stereotipizacije, generalizacije in še posebno metadiskurza (ki so seveda pri židovstvu veliko bolj razširjene in manj prikrite), ki so se realizirale v podobnem javnem mnenju. Sklep, ki ga lahko potegnemo je, da mediji s svojimi diskurzivnimi praksami odločilno prispevajo k gradnji negativnih percepcij.

In this research project I discuss the problem of negative discourse in media and its effect on stereotypical perception of Islam and Judaism in public sphere. I connect both discourses with historical era that is typical for them: I elaborate on media discrimination of Jews and especially in modern media segregation of Muslims. I came to the conclusion that both discourses use similar tactics which consist of stereotipization, generalization and particularly of “us-them” discourse. All this practice realize themselves in similar public opinion. I can conclude that media have through its discourse huge effect on construction of modern stereotypes and negative perceptions.

1. UVOD

1.1 OPREDELITEV PROBLEMA

Tisto, kar najmanj prenesemo pri sebi pripišemo grešnemu kozlu.

V drugem ubijemo človečnost, da bi ohranili svojo lastno.

Israel W. Charney, How can we commit the unthinkable, 1982

V antičnem Rimu je obstajala posebna kategorija ljudi, ki je bila vključena v pravni red preko izključitve. V pravu so bili definirani kot Homo sacer, človek, ki se ga sme ubiti, a ne sme biti žrtvovan. Ta skupina je bila eliminirana iz političnega in tudi družbenega življenja, ni imela nobene moči, spoštovanja in človečnosti. Homo sacer je eksistirал zgolj kot biološko, naravno bitje, brez družbene komponente človeka, saj v družbi ni obstajal. Ergo: skupina je bila ne samo moralno in družbena, ampak tudi pravno razčlovečena.

Vendar ta primer pravnega barbarstva ni edini primer izključitve iz politično-družbenega življenja. Podobno so bili neka tisočletij kasneje definirani Židje v tretjem Rajhu, geopolitičnem prostoru, ki mu je vladal teror nacizma. Židu je bila odvzeta lastnina, državljanstvo, življenje, a kar je najhuje, odvzeto mu je bilo tisto, kar bi moralo biti inherenten del vsakega individuuma – človečnost. Židovska skupnost v času nacizma ni poznala »bios«, termina, ki je v antični Grčiji označeval način življenja, niso poznali politične eksistence, vrnjeni so bili v naravno stanje.

Glavno orodje, ki ga je antisemitska politika uporabljala za depersonifikacijo in predvsem za obče sprejetje tega dejstva, je bila propaganda. Nacisti so pograbili vse možne Židovske stereotipe, jih napihnilo ter banalizirali do skrajnosti. Žid je začel posebljati stereotipe, ki so ga oropali človečnosti in ga potisnili v Nietzschejevo kategorijo untermensch. Zato ni čudno, da bivši nacistični vojak, ki je brez kančka vesti streljal židovske civiliste, na vprašanje o vzrokih za njegova dejanja odgovarja: » Moje sovraštvo do Judov je bilo preveliko. Priznam, da je moje mišljenje neupravičeno, ampak kar sem doživel, ko sem bil mlajši, kaj so Židje počeli z nami, to se ne bo nikoli spremenilo.«

Nacizem je bil poražen, a ideja depersonifikacije je ostala živa in še vedno živi z nami. Tudi v današnjem svetu obstajajo skupine ljudi, ki so ravno zaradi prenapihnenih stereotipov oropane človečnosti. Skupina, ki je medijsko najbolj blamirana, osramočena in stereotipno predstavljena, pa je zagotovo muslimansko-arabska skupnosti. Tako Arabci postajajo nova

skupina, ki izgublja svoj stik z družbeno realnostjo. Edina razlika med njimi in homo sacrom je to, da so pravno priznani.

V tem raziskovalnem delu se bom posvetil ravno zgoraj označenim problematikam. Analiziral bom židovsko (anti)propagando v času Nacizma in raziskal družbene implikacije le-te. Kakšen vpliv je imela propaganda na rušenje moralnih imperativom nemškega vojaka? Kako so jo dojemali Židje in kako civilisti? Ker pa je, kot je trdil Weber, za razumevanje družbenih pojavov potrebne razumevanje človekovih nagonov, motivov in želja, zgodovina ne bo zadoščala za analizo, saj iz zapisanih tekstov ni mogoče razbrati teh ključnih komponent razumevanja. Ravno zaradi tega se bom posvetil tudi moderni problematiki medijskega konstrukta Arabce in poizkušal raziskati kakšen so posledice tega konstrukta za Arabce in za širše množice. Analiziral bom tudi pogled slovenskih dijakov na to specifično skupino in ga primerja z medijskim konstruktom. Ergo: posvetil se bom medijskemu rekonstruiranju realnosti in vplivu le-te na razčlovečenje segregirane skupine.

HIPOTEZE

Svojo raziskovalno nalogo bom razdelil na tri ločene dele, kar mi bo olajšalo delo, saj bom lažje dokazoval ali zavračal hipoteze, ki pripadajo določenemu delu. V prvem delu se bom omejil na raziskovanje židovske problematike v nacistični Nemčiji in poizkušal potrditi naslednji hipotezi:

1. HIPOTEZA: Antisemitska propaganda je temeljila na konstrukt Žida, ki je bil predstavljen zelo stereotipno, kot nevaren, brezoseben, nemoralen, hudoben, izdajalski, pohlepen subjekt.

2. HIPOTEZA: Židje so bili ravno zaradi medijskega konstrukta dojeti kot nečloveški objekti, ki so zelo nevarni in jih je potrebno uničiti.

V drugem delu se bom osredotočil na moderen medijski konstrukt Arabcev.

3. HIPOTEZA: Muslimani so v medijih in predvsem v hollywoodskih filmih večinoma predstavljeni zelo negativno in stereotipno, saj njihov medijski konstrukt temelji na

podobi zlobnega, fanatičnega, neizobraženega, konzervativnega, fundamentalističnega moškega, ki ne pozna niti kančka dobrote, morale.

4. HIPOTEZA: Muslimani so v očeh dijaka I. gimnazije v Celju razčlovečeni, saj jih dijaki dojemajo zelo stereotipno.

V tretjem delu bom naredil nekakšno sintezo obeh sklopov in ju združil v bolj teoretsko hipotezo:

5. HIPOTEZA: Razčlovečenje, segregacija in negativno dojetanje določene skupine je pogojeno z medijskim konstruktom te skupine in negativno medijsko propagando naperjeno proti tej skupini.

1.3 METODOLGIJA

V prvem delu, kjer bom raziskoval nacistično obdobje, se bom omejil na uporabo sekundarnih virov. Obdobje Tretjega Rajha in predvsem antisemitska propaganda sta dodobra raziskani tematiki, tako da pri iskanju, zbiranju in uporabi virov ne bom imel večjih težav. Ker pa bom raziskal predvsem subjektivno dojetanje nemških prebivalcev bodo izsledki te analize zelo skopi iz kvalitativnega vidika, saj preko prebiranja raznih dokumentov in znanstvenih del, ni mogoče odkriti, kaj šele doumeti motivov, ki so gnali subjekt k določenemu dejanju. Analiza dokumentov je že v principu predvsem pomemben del predispoziciji, nikakor pa ne more biti temelj raziskovanja določenega problema.

Ravno zaradi tega bom v drugem delu, v katerem se bom posvetil modernemu obdobju, uporabil metodo opazovanja, ko bom raziskoval medijski konstrukt, in metodo spraševanja, anketo, ko bom analiziral pogled dijakov.

Za vzpostavitev medijskega konstrukta bom analiziral predstavitev Arabcev v informativni sferi in v hollywoodskih filmih, pri tej analizi pa se bom srečeval z velikim problemom principa objektivnosti. Ker sam kot subjekt delujem in dojemam svet subjektivno, bo tudi moj medijski konstrukt subjektiven in nenatančen, saj bom vzpostavil določen odnos do problema (Heisenberg), ki pa mi bo preprečil objektivnost.

Problem objektivnosti bom poizkušal rešiti z uporabo ankete, ki je izrazito objektivna metoda. Uporabil bom strukturirana vprašanja, kar mi bo olajšalo delo in omogočilo

objektivno in natančno raziskovanje. Vendar se tu ponovno soočam s problemom kvalitativnih podatkov, saj bodo pridobljene informacije izrazito kvantitativne narava. Ponovno bo težko določiti subjektivne motive, ki vodijo ljudi, ravno ti podatki pa so ekstremno pomembni za analizo te tematike. Populacija na katere se bom omejil bodo dijaki, eksplicitno dijaki I. gimnazije v Celju. Ta odločitev ni naključna. V svoji raziskovalni nalogi raziskujem medijski konstrukt, ki je inherentno povezan z javnimi občili, mediji in popularno kulturo. Populacija, ki je pod največjim udarom medijev in se najpogosteje preživlja prosti čas z gledanjem hollywoodskih filmov, so ravno najstniki. Poleg tega so slovenski dijaki zelo redko, če sploh v realnem (face to face) stikom z arabskim svetom in ga lahko spoznavajo, dojemajo in vrednotijo zgolj skozi kulturno industrijo. Ravno zaradi teh dejstev bo vzpostavitev korelacije med medijskim konstruktom in subjektivnim videnjem Arabcev najlažja preko anketne analize populacije, ki lahko vrednoti Arabsko kulturo zgolj preko medijske podobe.

2. TEORETSKI VIDIKI

2.1 RASNA IDEOLOGIJA

Ekspert na področju holokavsta, antisemitizma in sociologije na splošno, Zygmunt Bauman je v svojem delu *Moderna in holokavst* razčlovečenje opredelil kot sistem ideoloških definicij in indoktrinacij, kot družben konstrukt, ki je podprt z rasno ideologijo, mitologijo nacije in strahom. Razčlovečenja si tako ne moremo razlagati brez poznavanja teoretskih osnov na področju ideologije (novodobne mitologije), iz katere izvira tudi orožje moderne politike, ki je neposreden predpogoj za depersonifikacijo, rasizem.

»Ideologija je splet prepričanj o družbenem in političnem okolju. Razložiti nam hoče, kako je urejen sistem, katere zaželene cilje naj podpiramo, kakšna sredstva in pota naj uporabljamo, da bi dosegli te cilje v danem okolju; razloži nam, kakšne posledice bo imel ta proces za različne skupine glede njihovega statusa, moči, bogastva, sreče itd.« (Connolly 1974: 9). Zadnji del citata ali bolje rečeno definicije tega priznanega raziskovalca so najpomembnejše pri razlaganju problema razčlovečenja, saj opredelijo ideologijo kot sistem idej, ki neposredno legitimirajo naša dejanja v škodo ali korist drugih ljudi. Z drugimi besedami: »Naloga ideologije je varovanje določenih praks kot univerzalnih in samoumevnih ... « (Erjavec, Poler Kovačič 2007: 24) Ideologija nam predstavi sklop sakosanktnih idej, ki ne ovrednotijo zgolj sistem in vlado, ampak ovrednotijo tudi nas, kajti sami sebe ocenjujemo v okviru le-teh. Tako ideologija postane horizont v okviru katerega dojemamo svet, lastna dejanja in tudi oziroma predvsem delovanje drugih.

»Ideologija – neke vrste zapor za mišljenje, ki pa se svoje inkarceracije seveda ne zaveda – namreč prikriva strukturno nasilje.« (Kanduč 2003: 81) Sprejemamo nasilje (predvsem strukturno), saj to vzdržuje ter brani našo ideologijo, naša prepričanja, katera jemljemo za samoumevna in zagotovo pravilna. Ravno ideološka legitimacija dovoljuje obstoj revščine, saj ta ni krivična, ampak pride v paketu s sistemom, spodbuja inkarceracijo, omejevanje svobode in celo novodobno mučenje (Abu Graid, Patriot act, Cia ...). Naša dejanja so pravilna (ter seveda tudi pravična), če so vpeta v sklop idej naše ideologije in delujejo v skladu z le-to. Prepričanja, ki so nam indoktrinirana in so obče sprejeta, tako definirajo moralo ter ravno preko njih moralno ocenjujemo lastna in tuja dejanja. Družba tako postane »tovarna morale« (po Baumanu), saj vrednotimo svet preko ideološko inkarceriranega uma in vsak moralni nagon, ki ga najdemo v človeškem vedenju, je proizvod družbe. Moralno je tisto, kar družba kot takšno definira. Tisti, ki deluje v skladu z zakoni, je po družbeni

definiciji moralen, saj deluje v skladu z zakoni, ki so legitimni in moralni, za kar pa poskrbi ideologija. Naj se sliši še tako grozno, a izvajalci holokavsta ali kateregakoli genocida so bili v lastnih očeh moralni, saj so bili del »moralne« večine. Nadjaz(vest) ne presoja več, ali je neko dejanje dobro ali slabo, ampak vrednoti, ali neko dejanje v avtoritativnem sistemu funkcionira kot dobro ali slabo. Krutost je po svojem izvoru veliko bolj družbena kot pa povezana z značajem. »Latenten Eichman« (po Arendt) v nas je tako produkt družbe.

Tu pa nastopi druga komponenta ideologije, ki vpliva na razčlovečenje. Le-ta je v stalnem boju za lastno prevlado in dosego hegemonije (po Gramsciju), to pa poskuša z omejevanjem in diskreditacijo drugih ideologij in promocijo sebe kot reprezentacijo popolne in končne resnice. Vsak posameznik se identificira s svojo skupino, ki je podprta in vzdrževana z ideologijo, katera nas interpelira v skupek podobnih vrednot in norm (Slovenec je Slovenec). Skupna fantazmatska projekcija ideala nas združi v skupino, ki je legitimirana in dobra, ampak dober si lahko samo v odnosu do nečesa. »Dober človek pa najlažje postaneš (in seveda tudi ostaneš) na ta način, da kakega drugega človeka (najraje z družbenega dna ali roba) razglasiš za slabega ali zlega, s čimer ga postaviš za svojega moralnega Drugega in ga reduciraš na legitimno tarčo agresivnih in sovražnih impulzov.« (Kanduč 2003: 63) Na tem mestu se ideologija združi z rasizmom in etnocentrizmom ter preko njiju z razčlovečenjem.

Ideologija postane v kontekstu rase in etnije etnična mitologija, ki vključuje skupno ozemlje, kulturo, prepričanje o skupnem izvoru in kolektivni zgodovinski spomin. Pomemben del židovske mitologije je sveto ozemlje okolici Izraela, Angleže združuje kraljeva družina... Te komponente so bolj posledica racionalizacije želje po razlikovanju od drugih in so vse prepogosto fantazmatske. Zakaj pa je pomembno združevanje v etnijo? Ker nas etnična identiteta interpelira v družbo in preko tega tvori pomemben del naše osebne identitete. Identifikacija s skupino nam daje okvir, v katerem se identificiramo sami s sabo ter preko tega postanemo družbeno bitje. Vendar je inherenten del identifikacije tudi razlikovanje od drugih. »Vsaka družbena skupina se mora, da se lahko identificira kot taka, razlikovati od »drugih« - notranjih in zunanjih drugih. Pomen »mi« in »oni« implicira identifikacijo z »mi« in razlikovanje od »drugih.« (Erjavec, Poler Kovačič 2007: 29) ali drugače: »Konstrukcija identitete je torej proces diferenciacije, tj. opisa lastna družbene skupine z razlikovanjem od drugih.« (ibid.) Ravno iz te diferenciacije pa izvira rasizem.

Rasizem po goli definiciji pomeni različno oziroma boljše rečeno slabše ravnanje do sebi drugačnih, a je ta, v današnji družbo vse prepogost pojav mnogo več kot to. V svoji formi poseblja stereotipizacijo, ki zreducira človeka zgolj na določeno lastnost in ga tipizira.

»Upoštevati je treba, da storilec pred dejanjem pogosto vrednostno-normativno redefinira žrtev in jo skrči na golo abstrakcijo. V osebi, ki jo bo napadel, ne vidi konkretnega človeka, ampak zgolj nekoga, ki je odgovoren za neodpustljivo zlo/krivico.« (Kanduč 2003: 225) Človek izgubi lastno identiteto, nadomesti pa jo stereotip, abstrakcija v okviru katere ga ocenjujemo. Oseba preneha biti subjekt, ampak postane del kolektiva, ki ga združuje določena lastnost.

Ta tipizacija oz. stereotipizacija pa postane problematična, ko se prelevi v predsodek, kar pa se žal prepogosto zgodi. Predsodek je negativen, odklonilen odnos do koga, ki pa je neodvisen od izkustev. Oseba začne posebljati neko negativno lastnost in postane zgolj negativna imaginacija. Žid je v očeh Nemcev postal skopuh, morilec, ropar, Tutu v očeh Hutujev, ščurek, ki uničuje državo, Japonec pa za Ameriške vojake rumena sadistična podgana. Ta »eksistencialni kanibalizem«(Szasz) eliminira dušo posameznika, umori smisel njegove entitete in ubije človeka v njem. Ergo: človek je razčlovečen in postane novodobni Homo Sacer.

Ko pa je posameznik zreduciran na negativen stereotip postane za družbo moteč. Ta oseba, če se ji še sploh lahko tako reče, postane objekt, ki preprečuje družbi, da bi se razvila v formo, ki jo ideologija obljublja. Kot tak ne ogroža zgolj sistema, ampak tudi subjekte, ki se s tem s sistemom identificirajo. Uničujejo varno zavetje predvidljivega in ideološko legitimnega sistema. »To sakrosakntno vrednoto pa ogrožajo ničvredne kreature, od katerih se dobri ljudje psihično in moralno distancirajo in jih prav zato-ker so jim daleč od »oči in srca«-dojamejo le še kot mitološke abstrakcije(stigmatizirane zbirke stereotipnih atributov), razosebljena in razčlovečena bitja (brez obraza!), ki jim ni mesta v moralnem občestvu, kjer veljajo prepovedi ubijanja, mučenja, poniževanja in krutega vedenja.« (Kanduč 2003: 59) Te gole abstrakcije postanejo ovire na poti do utopične in idealne družbe.

Kadar začne biti neka skupina videna kot takšna negativna, brezobrazna podoba, je družba le še korak od eliminacije te skupine. Vse skupaj si lahko predstavljamo s preprosto a učinkovito analogijo vrta, ki jo je uporabil Bauman. Vsak želi imeti lep in urejen vrt, sistem, ki bo deloval perfektno in izgledal lepo. Vendar ta vrt napadajo in ogrožajo ničvredne kreature, kot je plevel. Seveda je samoumevno, da rastline, ki ogrožajo idealen in prosperiteten vrt eliminiramo.

Za to eliminacijo poznamo več besed in se pojavlja v mnogo oblikah. Najbolj blag družben prijem je zagotovo asimilacija, sledi ji inkarceracija in pravno preganjanje, zagotovo najbolj kruta in najhujša pa je fizična eksterminacija ali genocid. Vendar le-ti prijemi niso dojeti kot del uničenja, ampak ustvarjanje boljšega jutri. Pri takšnih dejanjih je redko prisotna

kakršnakoli čustvena komponenta (sovraštvo je zgolj predpogoj), saj so objekti nasilja že izgubili dušo, ki bi ga interpelirala v območje čustvovanja ali moralnega. Razčlovečenje je tako pomembna komponenta »urejanja vrta« in ne preseneča, da sta ga antropologa Ashley Montagu in Floyd Matson opredelila kot »petega jezdeca apokalipse«.

2.2 MEDIJI KOT SREDIŠČE IDEOLOŠKEGA DISKURZA

Ideologijo razumemo kot sistem idej, le-te pa ne poznajo eksistence v otipljivem svetu, ampak se nahajajo v simboličnem polju misli in prepričanja, v intelegibilnem svetu idej (po Platonu). Ideološko pomembna prepričanja, kot so svoboda, enakost, demokracija, so zgolj skupek idej, način razmišljanja, ki ga ne moremo misliti brez jezika. Jezik in preko njega javni diskurz sta temelja za dojetanje, reprodukcijo in legitimacijo ideologije, zato je nujno razumevanje jezika in besed za doumetje idej, ideologije in preko te tudi razčlovečenja.

Besede, ki tvorijo lingvistično shemo niso zgolj substitut realnosti, ampak oblikujejo tudi matrico v okviru katere dojemamo svet. Bolje rečeno realnost sploh ne obstaja, če ne poznamo jezika, saj je nemogoče misliti svet brez poznavanja jezikovnega sistema. Zato se priznani filozof Ludwig Wittgenstein ne moti ko trdi: »Meje mojega jezika so meje mojega sveta.« (1922) Naš lingvistični model definira naš svet, katerega vrednotimo preko lingvističnih shem. Jezik fiksira in definira dražljaje, saj daje izkušnjam pomen ter preko tega vpliva na naša čustva.

Potrebno pa je tudi razumeti, da je jezik družben konstrukt, ki ni nevtralen, ampak je kulturno pogojen. Naša jezikovna shema je prepojena s kulturnimi posebnostmi in je zelo subjektivna. Matrica našega sveta je kulturno specifična, saj jezik sveta ne opisuje, ampak ga konstituira. »Besede nikoli niso zgolj besede, besede zarisujejo horizont, znotraj katerega dojemamo svet, in koordinate, na podlagi katerih ukrepamo.« (Žižek 2008) Zato je uporaba terminologije izrazito pomembna pri tvorbi in reprodukcij ideologije.

Druga izjemno pomembna ideološka komponenta jezika pa se skriva v njegovi binarni strukturi. Skoraj vsak glagol, pridevnik in samostalnik ima svoje nasprotje (dober/slab, novo/staro, ljubezen/sovraštvo, normalnost/deviantnost...) in ugotovljeno je bilo, da ima v vsaki dvojici ena beseda pozitivnejšo konotacijo. Poleg tega se pri omembi ene besede pri občinstvo avtomatsko v podzavesti prebudi misel na drugo. »Če na primer govorimo o konceptu »civiliziranosti«, se ne moremo izogniti konceptu »barbarstva« kot njegovi negaciji. Ko novinarji pišejo o napadih 11. septembra 2001 in menijo, da je šlo za »napad na

civilizacijo«, bralci vedo, da so napad izvedli »barbari«. Podoben proces se vzpostavi pri bralcih, ko preberejo besede svoboda, demokracija, zahod, pravica.« (Erjavec in Poler Kovačič 2007: 15)

Jezik kot komponenta diskurza, ki ga definiramo kot način reprezentacije vidikov sveta, je najpogosteje uporabljen v medijih, le-ti pa ravno preko rabe jezika konstituirajo in reproducirajo ideologijo, jo krepijo ali diskreditirajo – nas ideološko socializirajo. Mediji tako postanejo glavno bojišče ideologij, kjer se te spopadajo in borijo za prevlado. S tem javna občila odločilno vplivajo na naše dožemanje sveta in oblikujejo našo umsko matrico. »Kulturna industrija preprečuje razvoj avtonomnih, samostojnih individuumov, ki bi zavestno presojali in se zavestno odločali.« (Adorno v Fürst in Halmer 1996: 12) Ker je jezik inherentna lastnost medijev, tudi ti niso nevtralni, saj, podobno kot jezik, sveta ne opisujejo, ampak ga oblikujejo.

Zelo pomembna je izbira terminologije, saj le-ta lahko ogromno stvari prikrije oziroma razkrije. Vsaka beseda ima čustveno konotacijo in izbor besedišča odločilno vpliva na dožemanje določene situacije. Zagovorniki splava redko uporabljajo besedo otrok, saj ta beseda spodbuja misli o nedolžnem subjektu, ampak raje artikulirajo splav z uporabo biološkega, bolj nevtralnega in nečustvenega, termina – fetus. Tako se za dogodke in skupine, ki so za vladajočo ideologijo nezaželeni, uporabljajo besede z negativno konotacijo.

Pomembna pa je tudi medijska uporaba besed »mi«, »naša«, »nas«... saj te besede povežejo ljudi v skupnost, na drugi strani pa nekoga izključijo. »Mediji z izbiro teme, virov, žanrske predstavitve, jezika in stila vsak dan konstituirajo predstavo o »nas«, kot pripadnikih večinskega naroda in »njih« kot pripadnikih manjšin.« (Erjavec in drugi 1997: 10) Z uporabo besede »mi« nas interpelirajo v določeno skupnost, s katero se identificiramo in jo označimo za pravilo. Na drugi strani izključimo zunanje skupne ljudi, ki so drugače medijsko definirane, in jih dojamemo kot slabše, njihovo ideologija in njihova prepričanja pa kot napačna, saj so v kontradikciji z našimi načeli. Ravno ta identifikacijska moč pa ima posebno vlogo pri reprodukciji ideologije. (van Dijk 1988)

Mediji so pomemben agens konstrukcije realnosti tudi zato, ker izbirajo kateri dogodki so pomembni in kako se ti dogodki interpretirajo. »ves svet gre skozi filter kulturne industrije.« (Horkheimer in Adorno 2002: 139) Mediji tako predstavljajo rafinirano realnost, pa še to predstavijo skozi oči prevladujoče ideologije. Tisti dogodki, ki so v medijih prezentirani, so pomembni, tisti, ki jih v medijih ni, so za občo javnost nepomembni. Družbena implikacija nekega dogodka je v modernem svetu inherentno povezana z njegovo prezentacijo v javnih

občilih. Ni čudno, da bivši predsednik Lyndon Jhonson na vprašanje novinarjev, kaj je spremenilo politiko od leta 1930, direktno in hladnokrvno odgovarja: »You guys.«

Pomembnejša komponenta javnega poročanja pa je zagotovo način poročanja. Po mnenju priznanega raziskovalca medijskega prostora van Dijka je način poročanja in preko tega moč medijev najbolj očitna v zadevah, ki so povezane z marginalnimi skupinami. Te nimajo medijske ali družbene moči, da bi kontrirale dejstvom, predstavljenim s strani medijev, poleg tega pa tudi večina nima veliko alternativnih virov, preko katerih bi lažje spoznala to skupino. Ko se poroča o marginalnih skupinah, se pogosto poudarjajo razlike med nami in njimi, saj se ponavadi mediji osredotočijo na dogodke, ki so šokantni, senzacionalni (po Andersu) in kateri prezentirajo manjšine kot problem. Večina se tako lažje diferencira od marginalnih skupin in tako identificira z večinsko ideologijo.

Mediji imajo tako ultimativno moč, da preko svoje izbere in interpretacije novic, reproducirajo ideologijo ter preko te ohranjajo razmerje moči v družbi. Marginalne skupine dodatno marginalizirajo, medtem ko večino interpelirajo v območje morale in dobrega.. Ni čudno da Edward. S. Herman in Noam Chomsky v svojem propagandnem modelu trdita, da so mediji sposobni izvesti razčlovečenje, saj si lastijo pravico do produciranja ideologije in preko te tudi rasizma, stereotipizacije in depersonifikacije.

3. ŽID V TRETJEM RAJHU

Leta 1988 je na stripovsko sceno udaril radikalen in distopičen Vertigo strip, spisan izpod peresa Alan Moora, ki je ponovno reinkarniral nacistično družbo. Zgodba se odvija v temačni prihodnosti Anglije, ki jo vodi, bolje rečeno si jo lasti, močna elita, katero podpira vojska in ji sledi indoktrinirana množica. Vendar je ta strip bolj spomin na preteklost, kot pa vizija prihodnosti, saj zgolj aktualizira obdobje Tretjega Rajha, katerega ideologija je najbolj očitna v propagandnem geslu: »Strenght through purity, purity through faith.«. Te tri besede (moč, čistost in zvestoba) predstavljajo temelje ideologije, ki je tako uspešno izničila etična in moralna načela nemške družbe in jih prenesla na kolektiven nivo. Ravno ta prenos morale iz individualnega na kolektiven (rasni) nivo, pa je odigrala odločilno vlogo pri razčlovečenju Židov in njihovi ekstermaciji.

3.1 IDEOLOGIJA ČISTE RASE

Enega najboljših opisov nacistične ideologije je, pa čeprav je bil v času nacizma že mrtev, zagotovo podal Max Weber s svojim opisom birokratske organizacije. Kot najpomembnejši agens te racionalne institucije je Weber predstavil popolno podreitev individuuma, njegovih ciljev, želja in idej kolektivu. Z birokratsko organizacijo je tako moralna vrlina postalo žrtvovanje za kolektivne cilje, kar pa je tudi osnovna premisa nacizma.

Nacizem je iskal svoje temelje v delih völkisch(das Volk-ljudstvo) gibanja, ki se je razvilo v 19. stoletju. Ideje gibanja so izvirale iz negativnih čustev do kapitalizma in parlamentarizma, saj ta dva poudarjata individualnost in s tem uničujeta ultimativno moč, ki jo posamezniki, povezani v kolektiv lahko dosežejo. Iz tega nasprotovanja izvira tudi nacionalizem, ki poudarja superiornost arijske rase, katere potomci so Nemci. Poleg tega so ideje gibanja temeljile na socialnem darvinizmu, pojmu, ki označuje boj za prevlado med rasami in seveda prevlado najmogočnejše. Samo z ohranjanjem čistega kolektiva lahko Nemčija doseže moč, ki so si jo nekoč lastili Ariji.

.Ideologi Tretjega Rajha so v ospredje postavljali dobrobit države in rase, le-to pa je personificiral »Fuhrer«. Posameznik se je moral popolnoma identificirati z voditeljem in preko njega tudi z raso. Ravno ta identifikacij pa bi naj Nemcu ponovno prinesla občutek varnosti in stabilnosti, ki ju je pred tem izničil razsvetljenski nauk racionalnosti, kateri je porušil vse temelje, ki so konstituirali človeka. Iz tega občutka izgubljenosti in razpada

subjekta pa črpa svojo moč nacizem, saj trdi, da bo preko identifikacije z raso ponovno prinesel stabilnost in varnost individuumu.

Za boljše razumevanje koncepta identifikacije je potrebno poznati razmere, ki so vladale v Weimarski republiki v dvajsetih in tridesetih letih prejšnjega stoletja. Nemčija, kot poraženka 1. svetovne vojne, je bila ponižana, izključena iz odločanja o mednarodnih problemih, vojaško zelo omejena in gospodarsko v razsulu. Vsi ti dejavniki so prispevali k izgubljenosti Nemca v takratnem obdobju, saj so bili porušeni vsi trdni temelji v katere je posameznik verjel in se z njimi identificiral. Posameznik je sklepal, da mu sistem ne ponuja trajne varnosti in je tako hlepel po identifikaciji s silo, ki je trajna in predvsem obstojna.

Ravno to pa Nacizem preko identifikacije s krvjo in raso tudi obljublja. Vse prejšnje opore, ki jih nudi liberalno-demokratski sistem (svoboda, denar, politična moč) so bile porušene, ugotovljeno je bilo, da so le-te tudi imaginarne in neobstoje. Posameznik lahko tako svojo identiteto išče zgolj v identifikaciji z raso, temelj, ki nam je dan že rojstvom in je v nas, kar pomeni, da je trajen, obstojen in nespremenljiv.

Ampak ta identifikacija ne sme temeljiti na racionalnosti, premišljenosti, na čemer temelji poistovetenje s sistemom, ampak mora iskati svojo moč ravno v iracionalni emocionalnosti, saj so čustvene vezi močnejše od intelektualnih. Tako nacizem trdi, da posameznik ne sme verjeti, da moč rase obstaja, ampak mora verjeti v moč rase. To etimološko razliko pa najbolje ponazori angleščina z besedama »that« in »in« (I believe that ... in na drugi strani I believe in...). Politika in nacizem sta prešla iz območja racionalnega na območje emocionalnega, božjega. Medtem ko je nacizem religijo sakulariziral je politika dobivala sakralne razsežnosti. Ravno to novo verovanje v moč politike in pozabljanje starih religioznih temeljev so nacisti poimenovali vera v politiko (kar ponovno boljše opredeli angleščina z izrazom »political faith«)

Verovanje v politiko vzpostavi vez med posameznikom in državo na nivoju, ki je bil poprej z racionalno utemeljitvijo nedosegljiv. Emocionalna vez individuuma, rase in preko nje države je obstojnejša in predvsem močnejša kot kadarkoli prej. Kot je rekel Hitler v govoru leta 1927: »Be assured, we too put Glauben (faith) in the first place and not cognition. One has to be able to believe in a cause. Only Glauben creates a state. What motivates people to go and to battle and die for religious ideas? Not cognition, but blind faith...« (Tal 2004: 28). Vera v politiko pa lahko doseže svojo moč šele takrat, ko se posameznik identificira s popolnoma čisto raso in krvjo.

Vsaka ideologija, kot sem že omenil v prejšnjem delu te analize, se mora za lasten obstoj boriti, to pa počne z razlikovanjem od drugih. Z mojo trditvijo se je strinjal tudi vodja

nacistične propagande Joseph Goebbles, saj je trdil: »...political faith needs an anti-hero...«. To neprijetno vlogo pa so za naciste odigrali Judje ali kot sta zapisala Adorno in Horkheimer: »Za fašiste Judje niso manjšina, temveč protirasa, negativen princip kot tak; od njihovega izkoreninjenja naj bi bila odvisna sreča človeštva« (2002: 181)

3.2 ŽID KOT ANTAGONIST IDEOLOGIJE

Vpetosti Židov v nacistično ideologijo ni mogoče misliti brez poznavanje zgodovine in razvoja antisemitizma, pojma, ki se je pojavil v 19. stoletju, a je bil kot pojav že del tradicije in preteklih družb. Veliko »zaslug« pri ustvarjanju antisemitskih čustev ima katoliška cerkev, ki je zaradi lastnega obstoja morala definirati Jude na svoj način. Kot vsako abstraktnost tudi krščanstvo definirajo meje, te meje pa so v preteklosti predstavljali na eni strani pogani, ki jih je še potrebno spreobrniti, in krivoverci, ki jih je potrebno pokončati. Judje so predstavniki obeh skupin, saj so s svojo zgodovino vpeti v krščanstvo in so inherenten del razvoja katoliške vere (judovska zgodovina obsega celotno Stara zaveza), hkrati pa predstavljajo diametralno nasprotje krščanstva in se mu trdovratno upirajo.

Židje so se tako znašli na sivem območju, saj je bila njihova artikulacija v sklopu krščanstva nemogoča, kar pa ni spodjedalo zgolj Jude kot ljudi, ampak je zelo škodovalo rimo-katoliški cerkvi. Juda je bilo potrebno na novo definirati. Vendar nov konstrukt ni temeljil samo na njegovih verskih značilnosti, ampak se mu je pripisalo tudi judovstvo, lastnost, ki je pridobljena z rojstvom in je inherenten del vsakega Juda. Judovstvo zgovorno opiše tale anekdota: » »Želite videti, koko zgovorna je kri?« je francoski vojvoda nekoč vprašal svoje prijatelje. Poročil se je z Rothschildovko iz Frankfurta kljub materinim solzam. Poklical je svojega sinka, iz žepa izvlekel zlatnik in mu ga pokazal. Otrokove oči so se zasvetile. »Vidite,« je nadaljeval vojvoda, »semitski instinkt se takoj pokaže.«« (Bauman 2006: 105). Judu so se s to novo definicijo začele pripisovati vse negativne lastnosti in tako je postal lepljiv (Bauman; termin, ki opisuje lepljenje vseh mogočih negativnih stigem na Juda). »Za žive je Jud mrtev, za domorodce je tujec in potepuh, za revne in izkoriščane milijonar, za domoljube človek brez domovine.« (Pinsker v Bauman)

Negativna stigma, ki jo je Jud z judovstvom začel personificiral, se je temeljito odražala v nacistični ideologiji, ki je videla v izničenju židovstva pot do popolne sreče. Žid je v Nemčiji poosebljal vse lastnosti, ki jih je nacizem preziral in sovražil. »From the beginning

of the modern anti-Semitism and racism in the last third of the nineteenth century, up to and including Holocaust, Judaism served as a symbol of nonsurrender to policies seeking to suppress individuality, intellectual freedom, and spiritual autonomy, substituting for the individual's inner strength violence in its complex sense – that is, total conformism, the extinction of individual will by the will of the Reich and the Fuhrer.« (Tal 2004: 10)

Žid je posebljal še tako banalne antagonizme, njegova podoba je bila sestavljena iz popolnih nasprotij. Predstavljal je arhetip sovražnika, bil je del boljševizma, demokracije, svobodnega trga, bil je hkrati neumen in nezmožen delovanje, a bil v svoji neumnosti tudi genij, ki pleče zaroto proti Nemčiji, predstavljal je vse vere tega sveta, a jih hkrati spodkopaval. Bolj ko je bil imaginaren, bolj se je Nemcem zdel otipljiv, realen in, kar je najbolj pomembno, tudi nevaren. Celotno situacijo, na ciničen način, slikovito opiše Adorno: »Absolutno zlo jih zaznamuje z žigom absolutnega zla. Tako so Judje dejansko izbrano ljudstvo.« (2002: 181)

Nacizem je na svoji poti do sakralizacije politike moral sekularizirati, ali še bolje uničiti vsa ostala verovanja, predvsem pa krščanstvo. Hitler je krščanstvo videl kot patološko bolezen, ki uničuje posameznikovo pristnost, ga omejuje in preprečuje njegovo popolno poistovetenje s politiko ter vero v Fuhrerja. Na poti uničenja katolicizma je Žid ponovno odigral najbolj nehvaležno vlogo, saj je le-ta predstavljal prednike rimo-katoliške cerkve. Izkoreninjenja religije si ni bilo mogoče predstavljati brez uničenja judovstva in brez izkoreninjenja religije si ni bilo mogoče zamisliti nove mogočne Nemčije. Kot je Adolf Hitler zapisal v *Main Kampf*: »Christianity too, could not rest content solely to build its own altar. It was forced to proceed towards the destruction of pagan altars. It was only as a result of this fanatic intolerance that absolute faith could have been established.« (Tal 2004: 16)

Vendar judovska lepljivost ni edina anomalija, ki so jo nacisti pripisovali Židom. Njegova najpomembnejša »pomanjkljivost« in za Tretji Rajh največja nevarnost je bil njegov način življenja. Žid je bil obsojen na večno brezdomstvo, saj ni imel lastne domovine, v katero bi se lahko vrnil, bil je ozemeljsko neveljavljen. Nacija, ki nima lastne domovine, se ne more zaplesti v običajno merjenje moči med državami, saj nima lastne države in ravno zaradi tega življenja v diaspori so jih nacisti dojemali za nevarne, saj so verjeli, da je edino orožje, ki ga razseljeno ljudstvo v boju za preživetje in prevlado lahko uporabi, spodkopavanje »gostiteljske« države in nacionalnosti.

Žid je tako začel predstavljati oviro do rasne čistosti, ravno ta pa omogoča popolno identifikacijo posameznika z Nemčijo in Fuhrerjem. Postal je tujek v telesu popolne arijske rase, tujek, ki ga je potrebno izdreti. Ker izselitev ni bila mogoča, saj niso imeli lastne

domovine, in ker je Eichmanov projekt »Madagaskar« padel v vodo, je bila edina racionalna odločitev popolno uničenje ljudstva, ki od znotraj razjeda moč in čistost Tretjega Rajha.

3.3 MEDIJI, PROPAGANDA IN MITOLOGIJA

Takoj po 2. svetovni vojni, natančneje leta 1947, sta Theodor Adorno in Max Horkheimer v delu Dialektika razsvetljenstva zapisala: »Pristnega antisemitizma ni in zagotovo ne rojenega antisemita.«(2002: 184) S tem stavkom sta želela opozoriti na moč zunanjih dejavnikov, ki imajo veliko vlogo pri konstituiranju človekovih dejanj in njegove mentalitete. Verjetno ni naključje, da sta se avtorja poleg antisemitizma ukvarjala tudi s problematiko propagande in jo opredelila kot besedno zlorabo, saj ta besed ne uporablja kot medij, ampak kot sredstvo za manipulacijo. Veliko dokazov o vplivu besed, medijskih podob, umetnosti na konstituiranje določenih čustev nam ponuja obdobje Tretjega Rajha, ki je v letih svojega kratkega obstoja uspelo preleviti množico individuumov v kolektiv, ki se bori proti skupnemu sovražniku – Judu.

Mnogi raziskovalci so zanemarili vpliv medijske manipulacije na antisemitsko razpoloženje v Nemčiji in trdili, da je nacističen izbruh le člen v verigi antisemitske zgodovine. Avtorji so ugotavljali, da je Hitler le izkoristil negativno nastrojenost ljudi proti Židom, ki je že obstajala v Nemčiji vse od srednjega veka. Trditev deloma drži, saj so Židje že od nekdaj bili zaznamovan narod, ki je bil pogostokrat preganjan, a vedeti je potrebno, kot je izpostavil že Bauman, da je bila Nemčija v prednacistični dobi najbolj gostoljubna država za judovsko prebivalstvo, da je predstavljala zatočišče za mnoge Jude, ki so se tja tudi množično priseljevali, da so se v drugih državah vrstile nasilne demonstracije proti judovstvu, le v Nemčiji ne. Antisemitizem je bil v Weimarski republiki redek in podtalen pojav, vse do prihoda nacistov na oblast.

Nacizem si je po zgledu totalitarnih režimov podredil ves medijski aparat, nadzoroval kulturo in jo pogostokrat zlorabljal, namenil ogromno sredstev za propagando ter tako manipuliral z ljudskim umom. Takoj po prevzetju oblasti in požigu parlamenta so se v časopisju začeli pojavljati članki, ki so govorili o t.i. judovskem vprašanju (1933; Dr. Achim Gercke-Solving the Jewish Question, Dr. Johann Von Leers-The End of Jewish Migration).

Judje so bili sprva predstavljeni kot problem, kot skupina ljudi, ki uničuje veliko Nemčijo, hkrati pa se je krepilo medijsko poveličevanje Arijske rase. Začel se je klasičen ideološko obarvan diskurz, ki je temeljil na diferenciaciji med »nami« in »njimi«. Medtem ko so bili Nemci predstavljeni kot popolni subjekt, s katerimi se je lahko identificirati, so Židje predstavljali marginalno in potencialno nevarno skupino ter so bili tako počasi izrinjeni iz vesolja obveznosti (Fein; krog ljudi z vzajemnimi dolžnostmi, da varujejo drug drugega, in vezi katerih izhajajo iz odnosa do božanstva ali posvečenega vira avtoritete).

Židje so bili predstavljeni kot uničevalci kulture, gospodarstva in, kar je bilo najpomembnejše, čistosti rase. S tem prikazom je ideološki diskurz dosegel drugo razsežnost, in sicer boj.»History is the arena for the struggle between the lofty, noble, pure, racial type and what E. Jeansch described as »antitype«, that is between good and bad, between Aryans and Jews, between light and darkness, between primeval forces and the weak-mindedness of rationalists.« (Kriek v Tal 2004: 9) Mediji so predstavljali življenje zelo bipolarno, kot boj med Židi, ki so zlobni in Nemci, ki so seveda dobri. Tudi sama terminologija je nakazovala to razdvojenost in problematičnost Židov, saj je se pisalo o židovskem vprašanju, židovski problematiki, končni rešitvi (aplicira na problem)... Začele pa so se pojavljati tudi trditve, ki so bile v tesni povezavi z razčlovečenjem: »It is questionable to even speak of a "Jewish people," since there is only a limited and widely varied sense of real consciousness of being a people.«(von Leers 1933)

Atmosfera bipolarnosti, razkola na dobro in zlo je krepil strankarski mesečnik Neues Volk(novo ljudstvo), ki je izhajal od leta 1934 do 1941 in je dosegel naklado 300.000 izvodov. Revija je poudarjala moč Arijske rase, dajala smernice za življenje(svetovanje o poročni in družinskih zadevah, vzgoji otrok, gospodarjenju...) in diskreditirala Žide. V reviji so bili očitno zarisani stereotipi, ki so Žide zaznamovali skozi celotno obdobje nacistične Nemčije. Predstavljeni so bili kot bogati, skorumpirani in skopi poslovneži, ki so obogateli na račun nedolžnega prebivalstva in uničevanje. Tako je bila judovska človečnost skrčena na stereotip, bolje rečeno predsodek. Definirani so bili kot kopica negativno obarvanih abstraktnih pojmov, ki so jih oropali človečnosti.

V letih od 1934-1937 so izhajali priročniki, ki so Nemcem svetovali kako naj živijo in predvsem kako naj dojemajo Žide. Nemški antisemitski katekizem, ki je izšel 1934, je Nemce pozival k boju proti judovstvu, ki uničuje vse kar je pristno, lepo, spodobno, ki ruši politiko in gospodarstvo ter spodjeda rasno čistost. Katekizem Judom naperi tudi odgovornost za zgodovinske krivice, ki so se dogodile Nemcem. Tako bi naj bili odgovorni za poraz v I. svetovni vojni, uničenje imperija, gospodarski zlom, širjenje socializma... Delo nameni kar

precej besed tudi agrikulturnemu problemu, saj obtožuje Jude, da so z oderuškimi obrestmi povzročili zaton kmetijstva in s tem bedo velikega števila Nemškega prebivalstva. Sledila sta tudi priročnika o židovskih zakonih in o antisemitski argumentaciji.

Zagotovo najbolj zanimiv in najbolj zgovoren pa je priročnik za govore (1935; What to Say), ki je ponujal nasvete govorcem in kasneje predstavljal podlago za več tisoč govorov (že dejstvo, da se je v obdobju nacizma zvrstilo več tisoč govorov, priča o aktivnosti propagande in medijske manipulacije.) Govorce je spodbujal naj Žide predstavljajo kot problem, grožnjo, častihlepnega in skopega človeka, kot uničevalca, lopova, zajedavca, priporočal je poudarjanje boja med dobrim in zlim, torej med Nemci in Židi.

Z leti se je retorika stopnjevala, postajala vse bolj nasilna, a hkrati je vse bolj apelirala na ljudstvo, saj se je vse pogosteje uporabljalo slikovno gradivo. Poleg ogromnega števila letakov in plakatov je potrebno omeniti knjigo *The Eternal Jew* (1937), ki je vsebovala 256 strani slikovnega gradiva s kratkimi komentarji. Slike so Žida ponovno predstavljale kot nevarnega, problematičnega individuuma, ki širi boljševizem, prinaša nesrečo, uničuje pristnost, je lastnik kapitala, živi kot parazit v tkivu Nemčije... Leta 1940 pa se propaganda prestavila tudi na filmska platna in s tem doseglo najvišjo stopnjo manipulacije. Posnet je bil film *Jud Süß*, ki je Žide diskreditiral in zgolj personificiral stereotype, ki so bili že prej okrepljeni s strani več letnega manipuliranja. Film si je ogledalo 8 milijonov ljudi.

Po letu 1941 so članki o judovski deportaciji izginili. Začelo pa se je graditi na drugačnih temah, predvsem na eksterminaciji. Vse pogosteje so v časopisih poudarjali pomembnost iztrebljanja Židov, zgroženo pisali o bližajoči se židovski zaroti, dodatno razlagali pomen rasne čistosti. Po pričetku holokavsta se je spremenila tudi terminologija. Židovsko vprašanje je zamenjal termin samoočiščenje, govorilo se je o politični higieni, plakate zlobnega Žida pa so nadomestila opozorila o tifusnih obolenjih v getih.

Žid je bil, kot sem predvidel v prvi hipotezi, prikazan zelo stereotipno, kot izmeček, uničevalec kulture skopuh. Vendar zgolj stereotipna podoba Žida ni bila edina propagandna taktika Tretjega Rajha, saj je pri konstituiranju negativne podobe pomembno vlogo odigral tudi fiktiven boj med dobrim in zlim. Prvo hipotezo, ki sem jo sicer potrdil, sem zastavil preozko in s tem opisal le del medijskega konstrukta. Sedaj je potrebno ugotoviti korelacijo med medijskim konstruktom Žida in odnosom Nemcev do židovske problematike. Ali je imel ta medijski konstrukt res odločilno vlogo pri razčlovečenju? Ali lahko sploh propaganda vpliva na mnenje ljudi? Edward Bernays odgovarja: »The recent practice of propaganda has proved that it is possible, at least up to a certain point and within certain limits.«

Glavni protagonist nacistične propaganda Joseph Goebbels je veliko svojih idej in propagandnih taktik gradil ravno na Bernaysovi knjigi Propaganda, ki je izšla leta 1928. V njej je avtor podrobno analiziral pomen, vlogo in vpliv propagande v moderni družbi ter bil med pionirji na področju množične psihologije, ki jo je gradil na Freudovi premisi dekonstruiranega subjekta, katerega v veliki meri nadzoruje podzavest. Kar je Bernays predstavil v teoriji je Goebbels učinkovito prenesel v prakso.

»Trotter and Le Bon concluded that the group mind does not think in the strict sense of the word. In place of thoughts it has impulses, habits and emotions. In making up its mind its first impulse is usually to follow the example of a trusted leader. This is one of the most firmly established principles of mass psychology.« (Bernays 1928: 50) Ni pomembno kaj kdo reče, ampak kdo kaj reče. To idejo pa je dobesedno personificiral Fuhrer, ki je imel odločilno vlogo pri vplivu propagande na ljudi. Identifikacija z njim mora temeljiti na močnih emocijah, pri popolnem odklopu zavesti in mora biti popolna. Ljudje so Hitlerju zaupali, mu bili popolnoma predani, ga idealizirali, ljubili, tako je njegovo mnenje postalo popolna, ultimativna resnica, njegove besede pa propaganden material. Kajti maso ljudi bo prepričal tisti, ki je avtoriteta na določenem področju (če nas bodo zanimala dejstva o določeni bolezni, bomo verjeli zdravniku, če nas zanima določeno politično vprašanje, bomo verjeli politiku...) in Hitler je bil ta avtoriteta za židovsko vprašanje.

Veliko vlogo pri konstituiranju čustev in emocionalnega odnosa do rase je imela terminologija ter način podajanja govorov. V večini pomembnejših nacističnih del in govorov je mogoče opaziti krščanske prvine, s katerimi se je nemški narod lažje poistovetil in zdravstvene oz. biološke analogije. Pogosto je možno zaslediti primerjave s krščanstvom: »Christianity too, could not rest content solely to build its own altar. It was forced to proceed towards the destruction of pagan altars. It was only as a result of this fanatic intolerance that absolute faith could have been established.« (Hitler v Tal 2004: 16), analogije, biblijske termine (verovanje, čudež, božje, nebesa, raj...), še več, biblijski teksti so bili celo citirani, le da je besedo bog zamenjal Fuhrer. Po drugi strani pa so o Judih govorili kot o higienskem problemu, judovstvo je predstavljalo bakterije, viruse, Goebbels je Davidovo zvezdo opredelil kot: »preventivni higienski ukrep«, govorilo se je o nacionalni ozdravitvi in rasni higieni.

»But when the example of the leader is not at hand and the herd must think for itself, it does so by means of clichés, pat words or images which stand for a whole group of ideas or experiences. Not many years ago, it was only necessary to tag a political candidate with the word interests to stampede millions of people into voting against him, because anything associated with "the interests" seemed necessarily corrupt. Recently the word Bolshevik has

performed a similar service for persons who wished to frighten the public away from a line of action.« (Bernays 1928: 50) Posamezniku je potrebno pripisati zgolj določen negativen pojem, sliko ponavljati in ponavljati ter s tem skrčiti posameznika na raven stereotipa. V obdobju nacizma je svetu vladala gospodarska kriza in ravno zaradi razmer, ki jih je ustvarila (lakota, pomanjkanje, beda) so besede kot bogastvo, skopušnost, kapitalizem dobili izrazito negativno konotacijo. Ravno ti termini pa so konstruirali negativno podobo Žida v medijih, govorih, plakatih, letakih, umetnosti, literaturi, skopušen Žid se je pojavljal na vsakem področju družbe in se počasi usedal v podzavest nemške družbe. Ti medijski stereotipi pa so laičnemu antisemitizmu dali konkretno in tudi racionalno podporo.

Bivši vojaki oddelkov SS in SA kot vzroke za svoja ravnanja in sovraštvo do Judov pogosto navajajo ravno stereotipe, ki so jih perpetuirali mediji, govori nacističnih voditeljev in priročniki. Tako se pogosto kot argument pojavlja ravno materialistična narava Žida in njegov vpliv na revščino drugih. »Kar sem izkusil v svoji mladosti, ko sem živel na kmetiji in slišal, kaj so Židje delali nam to se ne bo nikoli spremenilo...« (odgovor vojaka SS na vprašanje, zakaj je pobijal Žide). » Židje so bili del zarote proti nemškemu narodu« (pričanje vojaka, ki je varoval »kaznjence« v Auschwitzu).

Vendar porast in razvoj židovskega antisemitizma ne smemo gledati tako preproste in se osredotočiti zgolj na dejstva, ki govorijo v prid medijskega vpliva. Zygmunt Bauman navaja, da je imela državna podpora in uzakonjene nasilja nad Židi pomembno vlogo pri konstruiranju protizidovskih čustev. Večina ljudi dojema moralo v skladu z družbo in zakoni (moralno je tisto obnašanje, ki sledi zakonom družbe). Toda, kako je možno potem pojasniti revolt ljudi proti uzakonjenju evtanazije in indiferentnost ob uzakonjenju antisemitizma. Menim, da so tu ključno vlogo odigrali mediji, ki so pripravili podlago za te zakone, jih podprli in jih povezali z ideologijo čiste rase.

Drug dejavnik idoktrinacije, ki ga zagotovo ne smemo zanemariti, je šolski sistem, ki je sistematično manipuliral z ljudmi in jih počasi učil antisemitizma (šolski kurikulum je vseboval mnogo snovi s področja rasnega inženiringa, uzakonjeno je bilo učenje o rasni čistosti in vplivu Židov na le-to). Šolstvo je imelo ključno vlogo pri oblikovanju mladine in se je uspešno dopolnjevalo z organizacijami, kot je npr. Hitler Jugen. Vendar šolstvo ni imelo vpliva na starejše prebivalce Nemčije, ki so že preživeli svoja leta v šolskih klopeh. Na starejše generaciji so morale vplivati drugačne oblike manipulacije in idoktrinacije, ponovno pa so tu pomembno vlogo odigrali mediji.

Če potegnemo črto pod tem razdelkom ugotovimo, da je medijski konstrukt zagotovo izjemno vplival na splošno percepcijo nemškega prebivalstva, vendar se je la-ta moral povezovati tudi

z drugimi dejavniki. Mediji vpliv na širjenje antisemitizma sam po sebi ni bil zadosten pogoj za razčlovečenje, je pa zagotovo bil potreben. Mediji predstavljajo edino pravo kritično opozicijo vladnim odločitvam, v nacistični Nemčiji pa so mediji le sooblikovali in razširjali medijski konstrukt, ki ga je oblikovala vlada. Kot je ugotovil že Bauman: »Glas individualne moralne vesti se najbolje sliši v trušču političnega in družbenega nesoglasja.« Drugo hipotezo lahko tako potrdim le deloma, saj je nemogoče trditi, da je zgolj medijski konstrukt razčlovečil Žide. Takšna trditev bi bila naivna in nepremišljena, saj je upošteva kompleksnosti in multikavzalnosti moderne družbe, v kateri je zaradi številnih smeri vplivanja skoraj nemogoče odkriti najpomembnejšo.

Medijski konstrukt Žida je sooblikoval antisemitsko atmosfero, ki je prežemala družbene odnose v Tretjem Rajhu. Posledica le-te je bilo izničenje moralnih in etičnih norm, katere je nadomestila želja po kolektivnem delovanju. Običajen prebivalec Nemčije se je prelevil v množičnega morilca z uničenim »živalskim usmiljenjem«(Ardent), Žid pa je postal simbol nevarnega kapitalizma in objekt sproščanja frustracij za kolektiv. Ravno zaradi teh dejstev pa nas nacizem navdaja s strahom, saj se podzavestno zavedamo, da je bilo to krvavo obdobje produkt moderne družbe in se lahko ponovno ponovi, z novimi akterji. Raul Hilberg se ne moti, ko trdi: »Ali ne bi bili srečnejši, če bi vam lahko pokazali, da so bili vsi storilci nori.«

4. MEDIJSKI METADISKURZ IN DOJEMANJE ARABSKEGA SVETA

27. decembra 2008 je Izrael pričel z zračno, pomorsko in kopensko ofenzivo na območje Gaze. Kljub dejstvu, da se je vojna komaj začela, pa je bila medijska zmaga že podeljena, napad je bil že zdavnaj opravičen, pobijanje civilistov legitimno, agresor in pravičnik pa izbrana. Palestinci s svojo religijsko usmerjenostjo in nacionalnostjo niso imeli možnosti proti civiliziranemu in, kar je najpomembneje, zahodnemu nasprotniku v medijski vojni. Razmerja sil so se v medijih porazdelila že dolgo pred pričetkom konflikta, na kar sta prva opozorila ameriška akademika Edward W. Said (*Orientalism, The Question of Palestine, Covering Islam*(1981)) in Jack Shaheen (*The TV Arab*(1984), *Real Bad Arab, Quilty*) v začetku osemdesetih let 20. stoletja.

4.1 MEDIJSKA REPREZENTACIJA ARABSKEGA SVETA

»I come from a land, from a faraway place, where the caravan camels roam. Where they cut of your ear if they dont like your face. Its barbaric, but hey, its home.« Navedeni citat iz risanega filma *Aladdin*(1992), ki je bil povzdignjen v enega izmed večjih filmskih dosežkov, na najbolj ekspliciten način dokazuje negativno stereotipizacijo arabske kulture v filmski industriji. Na to dejstvo opozori Jack Shaheen, ki je v toku več let temeljito analiziral prezentacijo in reprezentacijo muslimanov (predvsem v povezavi z arabskim svetom) v več kot tisoč hollywoodskih filmih, vse od najbolj obskurnih dni, pa vse do modernih filmskih uspešnic in ugotovitve združil v delo *Real Bad Arab-How Hollywood vilifies a People* (delo je izšlo leta 2001, kasneje (2007) pa je bil po knjigi posnet tudi dokumentarni fil z identičnim naslovom)

V temeljiti analizi nam avtor predstavi grozljivo prezentacijo arabske kulture na velikih platnih zabavne industrije, če pričnemo z golo, a zelo zgovorno statistiko, od tisoč filmov, ki so kakorkoli povezani z arabskim svetom, le-to predstavlja pozitivno zgolj 12 izdelkov, 50 pa jih predstavi uravnoteženo sliko sveta. Shaheen je v vsem pregledanem gradivu opazil kontinuirane vzorce, ki arabski svet degradirajo, generalizirajo in so zgrajeni na trivialnih predsodkih srednjega veka. Pogosto je Arabec predstavljen kot bogat šejk, ki ali

sponsorira in podpira nacionalizem ter terorizem, ali ne pozna vrednosti denarja, oziroma je preprosto neumen. Neredka prezentacija presega vse meje dobrega okusa in degradira arabskega šejka na nivo seksualnega manijaka, ki posiljuje nedolžna dekleta iz Zahoda (Never say never again(1983); Sahara(1983)). Arabec je predstavljen v korelaciji z denarjem(glavno gibalo in na žalost tudi vrednota Zahoda) kot grabežljiv, skopuški bogataš, ki v nekaterih filmih postopoma kupuje Ameriko (Network(1976)).

Filmska demonizacija in dehumanizacija Arabcev se nam razkrije v vsej svoji veličini, ko jih predstavlja kot nevarne teroriste, psihopate, ki uživajo v mučenju in pobijanju, verske fanatike, nore ideologe, uničevalce harmonije. Ta karakterizacija je najpogosteje v povezavi s palestinsko-izraelskim konfliktom, katerega so filmi predstavili zelo poenostavljeno, bipolarno, proizraelsko. Že vse od začetka konflikta se je Hollywood postavil na stran Izraela, začevši s filmom Exodus(1960), v katerem so Palestinci povezani z nacisti in najbolj okrutnimi načini psihološkega maltretiranja ter pobijanja Judov. Od 1980 do 1990 je bilo posnetih več kot 30 filmov(najbolj znani so Cast the Giant Shadow(1966), Black Sunday(1977) in Death Before Dishonor(1987))

Demonizacija pa se ne osredotoča zgolj na subjekte, ampak mitizira tudi ozemlje, kjer prebiva arabska kultura. Fenomen, ki ga je Shaheen opredelil kot mit o Arablandu, je najbolj očiten v zgodnjih letih Hollywooda. Arabski svet se je povezovalo z orientalizmom(Said) in nevarnimi naravnimi (puščava, nevarne živali...) in družbenimi (palače z mučilnicami, vojne, zločini) lastnostmi. Svet in prebivalci so predstavljeni temučno, barbarsko in zaostalo. Zgovoren je citat iz filma Harum Scarum(1965): »... into our country..., you would be stepping back 2000 years.« Ženske so v svetu arabske dominacije ujetnice tradicionalne in patriarhalne družbe, saj služijo zgolj erotični zabavi(trebušne plesalke) ali pa se v filmu pojavijo zgolj kot dodatek k sceni(večinoma kot v črno oblečene statistke)

V več kot 300 filmih se arabska kultura pojavi zgolj posredno, kot del pogovora ali šal, vendar se ti dialogi vedno odvijajo v okviru stereotipnega diskurza, rasističnih izjav ali norčevanja iz vsega arabskega. Film Back to the Future 2(1989) se prične z brutalnim umorom glavnega protagonista s strani arabskih teroristov, vendar ta dogodek nikakor ni vpet v kasnejše dogajanje in nima nikakršne povezave z ostalim dogajanjem v filmu. Drugi primer je dialog med dvema protagonistoma v film Chapter Two(1979), v katerem povratnik iz Londona na vprašanje: »How was london?« z izrazom nejevolje odgovori: »Full of Arabs!« Dialog ni na nikakršen način vpet v dogajanje in služi zgolj degradaciji Arabcev.

Jack Shaheen razmišlja tudi o vzrokih za takšno prezentacijo. Ugotavlja, da starejši filmi, ki so mnogo manj ekstremni in napadalni od novejših, temeljijo na nepoznavanju in

strahu pred eksotično kulturo, medtem ko za filme, ki so nastajali po letu 1960 izpostavlja predvsem tri dejavnike, ki so vplivali na negativno stereotipizacijo arabskega okolja. Prvi je palestinsko-izraelski konflikt, ki je dojet kot boj med civiliziranim, demokratičnim in liberalnim Zahodom ter barbarskim, destruktivnim arabskim svetom. Drugi dejavnik je embargo in rast cen nafte v 70. letih prejšnjega stoletja, ko se je Amerika prvič počutila ujeta, omejeno s strani arabskega sveta in nezmožno reševanja težav. Tretja pa je iranska revolucija in z njo povezana kriza s talci v Teheranu.

Nekaj let pred Shaheenom je do podobnih ugotovitev prišel Edward W. Said, le da se je posvetil medijskemu in akademskemu diskurzu. Said v *Covering Islam* lepo razvije idejo o metadiskurzu (glej str. 10), etiketiranju (ljudem lepimo etikete, da se lažje znajdemo v svetu) in generalizaciji islamske kulture (Islam je predstavljen kot eno, kljub dejstvu, da združuje 1.3 milijarde ljudi in več 100 kultur). Etiketa islam, ki ima negativno konotacijo, posploši raznoliko islamsko kulturo na zgolj par predsodkov: »Labels purporting to name very large and complex realities are notoriously vague and at the same time unavoidable.« (Said 1981: 13) ali: » "Islam" seems to engulf all aspects of the diverse Muslim world, reducing them all to a special malevolent and unthinking essence.« (Said 1981: 7).

Izpostavi tudi očiten abstrakten boj med Zahodom in Islamom, ki zelo spominja na obdobje hladne vojne. Ta boj je že v sami osnovi nepravilčen, saj implicira na boj med sistemom in religijo, med kulturo in fanatizmom. Nikoli ni govora o sporu med dvema religijskima silama (krščanstvo proti islamom), ampak se vedno govori o boju med demokracijo in religijo. Ravno zaradi teh dejstev je revitalizacija islama dojeta kot grožnja demokratični ureditvi.

Ker je s strani akademikov arabski svet slabo raziskan, so mediji skoraj edini vir informacij o tej temi, vendar se medijsko poročanje sooča s številnimi težavami, ki variirajo od čistega etno (bolje rečeno evropo) centrizma do misreprezentacij. Poročevalci, ki sestavljajo svoje prispevke neposredno v arabskem svetu, so pogosto soočeni s kulturnimi šoki, na katere niso pripravljeni in se za razlago le-teh zatekajo k klišejem o islamski kulturi. Ker se o arabskem svetu poroča zgolj kot o problemu (samomorilski napadi, vojne, politične krize, umori...) je medijski Arabec dojet kot problem moderne družbe, kot destruktivni faktor miru. Poleg tega je pri poročanju bolj pomembno golo navajanje dejstev (odgovori na vprašanje kdaj in kje), novinarji le redko ponudijo bralcu poglobljeno refleksijo celotne situacije.

Glavna težava medijskega poročanja pa je konstantno povezovanje problemov z islamsko religijo. Samomorilski napad je vedno povezan z islamskim fanatizmom in tradicionalnostjo, politične krize se pogosto interpretirajo kot afektni izbruhi neciviliziranih

množic, novinarji neredko govorijo celo o muslimanski identiteti. Takšnega religijskega povezovanja ni mogoče opaziti pri konfliktih, ki ne vključujejo arabskega ali islamskega sveta. Pri rusko-ameriškem konfliktu se ne izpostavlja religijskih usmeritev državljanov, mediji niso nikoli povezovali napadov IRE in ETE s katoliško religijo. Interpretiranje dogodkov s pomočjo religije izpodriva racionalne razlage konfliktov v/z arabskim svetom, kot da arabska kultura ni sposobna preseči religije in poseči po politiki. Islam je tako dojet kot glavni krivec za težave in zlorabe, a je v resnici sam grobo zlorabljen za poenostavljeno in bolj šokantno poročanje o arabskem svetu.

Tako Siad kot Shaheen sta svoje analize opravljala pred 11. septembrom 2001, ko se je medijski diskurz nastrojen proti islamskemu in predvsem arabskemu svetu še poglobil in seveda tudi pomnožil. Podrobnejšo analizo slovenskega »postseptemberskega« medijske prostora je prispeval Roman Kuhar, ki je v okviru študije Mediji za državljane opravljaj raziskavo na področju prezentacije manjšin, predvsem muslimanov, Romov in homoseksualcev v februarju 2006. Zanimiva in podrobna je predvsem analiza predstavitve muslimanov, saj je ravno takrat v medijskem prostoru odmevala objava Mohamedovih karikatur v danskem časopisu. Kuhar je 20 let za Saidom prišel do podobnih ugotovitev, le da je medijski konstrukt vseboval podobe terorizma.

Mediji Islam pogosto generalizirajo (tako, da govorijo o muslimanski celoti, ali da pripisujejo dejanja določenega števila posameznikov celoti), se zatekajo k klišejski stereotipizaciji in poudarjajo binarna razmerja v družbi (efekt je podoben generalizaciji, saj svet deli zgolj na dva dela, le da je izpostavljen konflikt). Ravno zaradi »mi-oni« metadiskurza je Islam dojet kot grožnja, k tej sliki pa prispeva veliko tudi konstantno povezovanje religije s terorizmom. Poudarjena je civiliziranost »naše« družbe in barbarstvo »njihove«, ki ogroža demokratičnost Zahoda (Kuhar to poimenuje diskurz grožnje). »[D]ejstvo pa je, da se je tradicionalno preudarna, multikulturalna in 'mirovniška' Evropa znašla v primežu fundamentalističnega maščevanja. Potisnjena je v civilizacijski spopad [...]« (*Dnevnik*, 7. 2. 2006)

Pomemben del analize je tudi pojavljanje v medijih, pri kateri raziskovalca zanima predvsem kdo in na kakšen način se direktno (s citatom, razmišljanjem, povzemanjem) pojavlja v medijskem prispevku. V analiziranih člankih so se osebe, ki so direktno ali indirektno govorile o Islamu, pojavile 290, od tega se je muslimanski glas pojavil zgolj 36krat (od tega 11krat s strani skrajnežev, 10x verskih voditeljev, 8x so se oglasili protestniki in 7x islamski predstavniki v Sloveniji). Seveda takšno nesorazmerno pojavljanje očitno kaže na porazdelitev moči v medijih in družbi (EU oz. ZDA politiki se pojavijo 148x), poleg tega pa

priča tudi o neuravnoteženem poročanju. Da bi bila situacija še bolj absurdna, lahko omenim še dejstvo, da se katoliški duhovnik v tekstih pojavi 13x?!?

Kuhar pa opazi še en zaskrbljujoč vidik medijskega metadiskurza, ki se tiče primerjave med evropskimi in ostalimi muslimani. Evropski muslimani so predstavljeni kot očiščena in civilizirana verzija razjarjenega, nevarnega, barbarskega muslimana. Evropskega muslimana je Evropa s svojo demokracijo in pravicami uspela ukrotiti: »evropski muslimani znatno mirnejši kot verniki v njihovih matičnih deželah, kar kaže na vedno večji razkol med muslimanskimi izseljenci na zahodu ter verniki v afriških in azijskih državah. Prvi so v svojih novih domovinah izkusili svobodo demokracije, katere prenos v islamski svet je večinoma spodletel.« (*Mag* 15. 2. 2006) V takšnem diskurzu evropocentizem in »karikaturna vizija muslimanske družbe« (Laurent Hassid) dosežeta višek.

Najbolj problematična ugotovitev vseh treh raziskovalcem medijskega konstrukta muslimanov pa je zagotovo izključitev v medijih. Le-ta ni mišljena zgolj v kontekstu direktne izključitve muslimanskih sogovornikov, ampak predvsem kot izključitev običajnega življenja muslimanov. Predstavljeni so kot problem, kot destruktivni faktor moderne družbe, običajno družinsko, politično, civilno življenje pa je medijsko muslimanom zanikano. Večina člankov se ne osredotoča na »dolgočasne« dogodke, ki jasno prezenirajo kulturo, ampak jih bolj zanimajo populistični dogodki, ki »porabnika novic« (Said) prilepijo na ekran ali posrkajo v časopis. Vendar je ta marketinška logika zelo problematična, katere problem ni le misreprezentacija realnosti, ampak tudi vplivanje na javno podobo muslimanske skupnosti.

4.2 PRISPEVEK K ANALIZI MEDIJSKE PODOBE MUSLIMANSTVA

Leta 2002 je v okviru zbirke Župančičeva knjižnica izšlo delo Besede terorja: Medijska podoba terorja in nasilja. Delo obravnava naslovno tematiko predvsem v kontekstu 11. septembra in terorizma. Del knjige, ki je za potrebe naše analize najbolj zanimiv, je zadnje poglavje, ki v kontekstu terorizma, nasilja in terorja eksplicitno poudari muslimansko religijo in kulturo. Poglavje sicer ni pisano v radikalnem evropocentričnem duhu, vendar je že sam obstoj tega poglavja problematičen, saj subtilno ponazarja, da je kategorija, ki je najbolj povezana s terorjem muslimanstvo. Takšne percepcije se držijo tudi mediji in jo skozi

poročanje tudi ohranjajo in reproducirajo. Musliman kot problem je zagotovo temeljna premisa poročevalskih taktik v medijih.

V toku analize sem se osredotočil na poročanje slovenskih(predvsem tiskanih) medijev o palestinsko-izraelskem konfliktu. V časovnem obdobju od 23. decembra do 20. januarja sem analiziral medijski diskurz o konfliktu in poročanje o muslimanski ter arabski kulturi v časopisih Dnevnik, Delo, Žurnal24 internetnih straneh Siol.net, pop-tv in glavnih televizijskih informativnih oddajah 24ur in Dnevnik RTV Slovenija. Čeprav so mediji palestinsko-izraelsko vojno (bolje rečeno izraelsko okupacijo Palestine) predstavili uravnoteženo, je bilo v medijskem poročanju mogoče zaslediti ostanke metadiskurza, generalizacije in stereotipizacije. Vendar je ta agens »mi-oni« diskurza preseglo opravičevanje Izraelski dejanj. »Najpogostejše tovrstne "verbalizacije" (Cressy) so: 1. zanikanje odgovornosti (storilec se prikaže kot marioneta v rokah determinističnih sil onstran voljnega nadzora, tako da njegovo dejanje ni svobodno, ampak nujno v najstrožjem pomenu); 2. zanikanje žrtve, ki je bodisi izhodiščni krivec (tj. oseba, ki je storilca poprej oškodovala, poškodovala, prizadela ali ponižala) bodisi moralno manjvredna kreature (npr. prostitutka, gej, narkoman, alkoholik ali pripadnik etnične manjšine), ki si preprosto "zasluži", da je objekt ("pravičniškega") nasilja; 3. sklicevanje na višjo poštenost (npr. v razmerju do družine, vrstniške skupine, podjetja, politične grupacije ali celo nacije); 4. obsojanje obsojevalcev (ki so označeni kot hinavci ali prikriti pokvarjenci) in veljavnih norm (ki jih storilec vidi kot "neživljenjske", "nelegitimne" ali "irelevantne").« (Kanduč 2001)

Te štiri kategorije, katere Kanduč povzema po Cresseryu, bom uporabil tudi sam, saj na najbolj urejen način prezentirajo medijsko podobo konflikta. Vsaka od njih osvetli medijski konstrukt s svoje plati in jasno zariše nepravilnost vojne med Palestinci in Izraelci v medijih. Prav tako kategorije najbolj jasno ponazorijo dehumanizacijo ene skupine in glorifikacijo druge (predvsem z zanikanjem žrtev in odgovornosti) ter se s tem najbolj približajo problematiki, o kateri ta naloga tudi govori.

Zanikanje odgovornosti se v kontekstu tega konflikta ni pričelo z izbruhom in dejanskimi akti pobojev, ampak je bila podlaga za uspešno izogibanje postavljena že prej, za kar so v veliki meri odgovorni mediji. Ne zgolj z stereotipizacijo muslimanov (vsi so teroristi), ampak predvsem z negativno predstavitvijo Palestine in Hamasa. Ljudstvo je predstavljeno kot izrazito problematično, kot horda iracionalnih muslimanov, ki jih zanima zgolj religija in uničenje Izraela. Ko so se odštevali dnevi do izraelske invazije, so se v medijih konstantno pojavljali Hamasovi borci, zakriti z maskami, okiteni z orožjem in v aktu izstreljevanja raket proti judovski državi (Dnevnik 23.december 2008; Žurnal24 19. december

2008). Funkcija takšnega slikovnega gradiva se je v vsej svoji razsežnosti pokazala šele proti koncu konflikta, ko se je pričela razprava o odgovornosti. Kljub očitni nesorazmerni rabi sile izraelske vojske, kršenju ženevske konvencije in poboju mnogih civilistov je bila medijska odgovornost za konflikt in celo za grozovite ukrepe judovske vojske pripisana Hamasu. V Delu se je 5. januarja 2009 pojavila karikatura, na kateri velikega psa z vtisnjeno Davidovo zvezdo s palico izziva droben, zakrit pripadnik Hamasa, ki jasno ponazori prelaganje odgovornosti. Še več, s humornim prikazom, ki je še ena izmed taktik medijske karakterizacije, se še dodatno vtisne v podzavest bralcev in prispeva k ohranjanju starega klišeja o mirnem Izraelu in nevarni, neukrotljivi, iracionalni Palestini.

Kljub kasnejšemu uravnoteženemu poročanju, ki pa zagotovo ne more odtehtati večletnega nepravilnega medijskega diskurza, se je v medijskem poročanju še vedno pojavljalo opravičevanje izraelskih dejanj. Njihova operacija je bila predstavljena kot »kirurška«, s točno izbranimi cilji in nalogami, ki jih vojska natančno opravi. Ergo: vsaka civilna žrtev je le splet okoliščin, napake v tehniki ali spretna raba živega ščita s strani Hamasa. »Ena od njih[raketa] je ponesreči zadela hišo v Gazi in ubila dve Palestinki« (Dnevnik, 30. december 2009) Za razliko od izraelskih »kirurških« vojaških eksekucij, so hamasove rakete letele zgolj proti civilnemu prebivalstvu Izraela. S to medijsko predstavitvijo, ki je vojaške akcije in borbo za preživetje Palestincev predstavila kot terorizem in ubijaje nedolžnega civilnega prebivalstva, se lahko navežemo na drugo kategorijo »verbalizacije« - zanikanje žrtev.

Žrtve so bili sprva zanikane direktno, preko fotografij, ki so prikazovale klišejske slike palestinskih borcev, otrok s puško v eni in Koranom v drugi roki (Dnevnik 29. december 2008) in legitimiranja nesorazmerne uporabe sile Izraela, kasneje pa se je medijski diskurz odmaknil od direktnega napada in se posvetil diskreditaciji Hamasa. Hamas, kljub legitimni volilni zmagi v Gazi, v mednarodni javnosti in predvsem javnih občilih ohranja status gibanja, ki se vse prepogosto povezuje s terorizmom, orožjem in Islamom. Lepijo se mu etikete; palestinska oborožena skupina, palestinska teroristična organizacija, skrajna islamska skupina, islamistično gibanje, skrajna sila ... Hamas je najprej vojaško gibanje, šele nato politična organizacija. Ravno zaradi teh etiket, ki jih mediji producirajo in reproducirajo, je boj Palestincev za lastna življenja, ozemlje dojet kot sovražen in terorističen akt, spoštovanje vere kot fundamentalizem in ljubezen do države, kot skrajni nacionalizem. S takšnim etiketiranjem mediji uspešno diskreditirajo nasprotnika in s tem zanikajo žrtve tako med vojaki, kot med civilisti.

Vendar se opravičevanje izraelskih dejanje v medijih ne konča z diskreditacijo in zanikanjem žrtev, ampak prerašča v opravičevanje izraelskih dejanj in sklicevanjem na višjo silo (3. kategorija). Izraelski napadi in stopnjevanje ofenzive so mediji navdušeno pospremili ter tudi legitimirali s slikovnim gradivom in opisom palestinskega izstreljevanje raket. Ta medijska prezentacija ni zgolj legitimacijsko sredstvo za uporabo izraelske sile, ampak dodatno potrjuje logiko Izraelske ofenzive. Izrael si je zadal za cilj, ki ga je seveda s pompom objavil v zahodnih občilih, prenehanje izstreljevanja palestinskih raket (ki so na nek ciničen način diskreditirane, s konstantnim poudarjanjem njihove primitivnosti, neučinkovitosti). Ergo: dokler letijo »domače« rakete nad judovska naselja, ima Izrael pravico ukrepati. To sporočilo dodatno krepi izjava predsednika ZDA Baraka Obame: »Če bi nekdo izstreljeval rakete na hišo, kjer spita moji hčeri, bi tudi jaz sam storil vse, kar je v moji moči, da to preprečim.« Izrael ga je vzel smrtno resno.

Mediji pa so obsojali tudi obsojevalce izraelskih dejanj (4. kategorija), saj so diskreditirali javno mnenje, ki se je predvsem prezentiralo preko protestov. Sprva se je poročalo zgolj o demonstracijah v arabskih državah, katere se mediji pospremili z fotografijami razjarjenih množic, ki zažigajo zastave, skandirajo in iracionalno divjajo po ulicah. Ravno te fotografije pa krepijo v bralcih/gledalcih klišejsko videnje Arabcev, ki ga konstituira generalizacija in stereotipizacija. Kontinuirano poudarjanje kolektivnih akcij (pogosto opremljenih z nasiljem) krepi stereotip o fatalističnem, kolektivnem muslimanu, kar pa je v popolnem nasprotju s prezentacijo zahodnega posameznika, kateri je predstavljen kot avtonomen individuum. S takšnim načinom poročanja se odvzame moč javni manifestaciji mnenja, saj ga degradira na nivo iracionalnega izbruha. Kasneje so mediji poročali tudi o množičnih odzivih iz tujine, vendar so jih konstantno povezovali z antisemitskimi izbruhi ter tako ponovno odvzeli moč demonstracijam in javnemu mnenju.

Ogromno pa je pri konstituiranju bipolarnosti konflikta pripomogla politika, vendar ne s svojimi aktivnostmi, ampak predvsem s svojo tišino. Že prej omenjeni mojster propagande Edward Bernays je trdil, da ni zgolj pomembno kaj kdo reče, ampak predvsem kdo kaj reče in seveda tudi kdo kaj ne reče. Večina zahodnih politikov se je zavila v molk. S svojo tišino, ki se je reproducirala preko medijev, je politična sfera ustvarila pogoje, v katerih so glavno moč prezentacij nosili mediji in v katerih so klišeji prevladali nad premišljenimi razlagami dejstev.

Če potegnemo črto pod medijsko prezentacijo konflikta, ugotovimo, da odločilne vloge pri krepitvi stereotipa »hudoben Palestinec – prijazen Izraelec« ni odigralo direktno poročanje, ampak predpriprave na vojno. Z predhodno diskreditacijo Palestinecev in Arabcev

ter muslimanov na sploh, so mediji ustvarili ozračje, v katerem je te tri kategorije nemogoče dojeti kot del »našega« sveta, ampak kot silo nekje tam zunaj naših meja. Ravno zaradi te medijske distance in stigme je bila legitimnost uporabe sile avtomatsko pripisana Izraelu in odvzeta Hamasu, katerega akcije so bile predstavljene kot čisti terorizem. (hamasove oborožene sile niso bile označene z uradnim, »zahodnim« nazivom vojak, ampak so bili možje označeni za bojevnike) Takšen diskurz ni problematičen zgolj v kontekstu palestinsko-izraelskega konflikta, ampak slika tudi širšo perspektivo sveta in dodatno konstituira ter reproducira stereotipe, klišeje in predsodke.

14. 1. 2009 je v okviru najbolj popularnega slovenskega »brezplačnika« Žurnal24 izšel članek z naslovom Islam osvaja Evropo z rojstvi, v katerem avtor opozarja na širjenje muslimanstva na stari celini. Članek je nabit s stereotipnim dojemanjem Islamske kulture, vendar največja tragičnost njegove objave ne tiči v dejstvu, da je evropocentričen, ampak da se zlije z celotnim medijskim spektrom diskurzivnih praks. Le-te temeljijo na stereotipnem dojemanju muslimanov, generalizaciji in evropocentričnem metadiskurzu. S takšnimi praksami mediji sveta ne predstavljajo, ampak ga predvsem konstituirajo. V člankih o muslimanih sem zapazil predvsem obrise abstraktnega ideološkega boja med zahodom in islamom, pozitivno stereotipizacijo Evrope ter negativno s predsodki nabito prezentacijo muslimanskega sveta.

Islam je dojet kot grožnja za kultivirano, civilizirano evropsko družbo: »Kar islamu ni uspelo v vojni, mu uspeva v miru. V Evropi se rodi več muslimanskih kot krščanskih otrok, kar bo imelo usodne posledice, svari češki kardinal Miloslav Vlk.«, »Leta 1683 je bil islam v vojni pred Dunajem poražen, zdaj pa Evropo osvaja v miru.« (oba Žurnal24: 14.1. 2009), »... popuščanje islamski veri in za samomor zahodne civilizacij...« (24ur: 10.10.2007) Islam tako postaja fiktiven sovražnik »zahodne civilizacije«, ki jo počasi subverzivno načenja in uničuje. Vendar takšna prezentacija ni zgolj nepravilna, ampak je predvsem tragično grozljiva, saj kar kliče po nasilnih izbruhih. Mediji predstavljajo podlago ideološkemu boju in s takšnim poročanjem boj zgolj perpetuirajo in ne gladijo.

Poleg tega članki s stereotipnim poročanjem krepijo klišeje, ki so zasidrani v naši podzavesti. »Evropska kultura izvira iz grško-rimske antične kulture in krščanstva. V svojem razvoju je dosegla stopnjo, ki posamezniku priznava svobodo. Toda islam ostaja idejno v srednjem veku. Verske institucije so prepletene z državnimi in vladajo ljudem. Skozi podobno izkušnjo je šlo evropsko krščanstvo in izkazalo se je, da tako ne gre. A kaj, ko Evropa demografsko izumira.« (Žurnal24: 14.1.2009) V tem izseku je mogoče opaziti kopico stereotipov, ki so ali pozitivno ali negativno naravnani. Prezentacija Evrope je izrazito

pozitivna, saj jo hvali kot kultivirano civilizacijo, ki izvira iz zlate dobe človeškega napredka – antike, ki omogoča svobodno življenje, kjer vladajo »naravni« in »normalni« zakoni sekularizacije. Islam predstavlja popoln antagonizem te fiktivne Evrope, saj predstavlja srednji vek, obdobje v človeški zgodovini, ki nosi najbolj negativno konotacijo, ki ne priznava svobode in obstaja slepo zaverovan v doktrine Korana. Poleg tega izsek glorificira krščanstvo, saj ga slika kot liberalno vero. V izseku je mogoče zaslediti tudi generalizacijo, kajti opisuje evropsko kulturo (kontinent sestoji iz 50 držav in več 100 kultur), evropsko krščanstvo, govori generalno o islamu (kot da obstaja konkretna forma). Ta generalizacija gre celo tako daleč, da pripisuje islamu psihološke lastnosti: »...islam je psihološko nasilen...« (Žurnal24: 23.3.2008) Zanimivo je predvsem enačenje krščanstva z Evropo, kot da je krščanstvo Evropa in obratno ter naprej, kot da brez krščanstva ni Evropa.

V okviru muslimanstva so Arabci še dodatno medijsko stigmatizirani, predvsem zaradi razlogov, ki sem jih že navajal (glej str. 22). To dodatno žigosanje je jasno razvidno v kolumni Tropski islam (Delo 19. 1. 2009), ki opisuje harmonijo življenja med hindujci in muslimani v Indoneziji ter primerja muslimanstvo v Indoneziji s tistim v arabskih deželah. S tem avtor sicer preseže globalno generalizacijo, vendar v izrazito negativnem smislu. Indonezijski islam naj bi bil bolj kultiviran, liberalen, prijazen v primerjavi z arabskim, ampak ne po lastni zaslugi. Avtor je prepričan, da je do tega fenomena prišlo zaradi izrazitega mešanja kultur na Baliu in zaradi stika islama s sicer veliko bolj umerjenim hinduizmom. V tej primerjavi in pojasnilu je mogoče zapaziti izrazito negativno nastrojenost proti islamu, saj njegovo miroljubnost priznava zgolj v kontekstu mešanja z drugimi religijami. »... ali pa rigidnost religioznega kodeksa blaži vdor ležernih obiskovalcev z vsega sveta.« Avtor preseže celo ta že tako negativen opis muslimanstva z zapisom: »Indonezija je nedvomno eden *redkih* primerov odprtega in strpnega islama in samo upati je, da bodo realizirana ne tako maloštevilna razmišljanja, da bi morala ta drža prevzeti pobudo pri kreiranju univerzalnih muslimanskih stališč, ki so sedaj povsem v domeni arabskih držav.« Ergo: islam je sam na sebi izrazito nevaren, pomešan z arabsko kulturo smrtonosen in edino v okviru mešanja z ostalimi »bolj miroljubnimi« religijami ter kulturami lahko postane za odtenek bolj znosen in civiliziran.

Takšen medijski diskurz hudo spominja na medijsko reprezentacijo Židov v nacistični Nemčiji. S to izjavo ne želim primerjati oz. celo enačiti razširjenosti propagande, ampak želim opozoriti predvsem na akademsko plat primerjanja diskurzov, saj so diskurzivne prakse zelo podobne. Oba diskurza temeljita na bipolarnem ideološkem boju med »dobrim« in »zlim«, se zatekata k generalizaciji (vsi so takšni) in izrazito poudarjata stereotipe, ki so si za

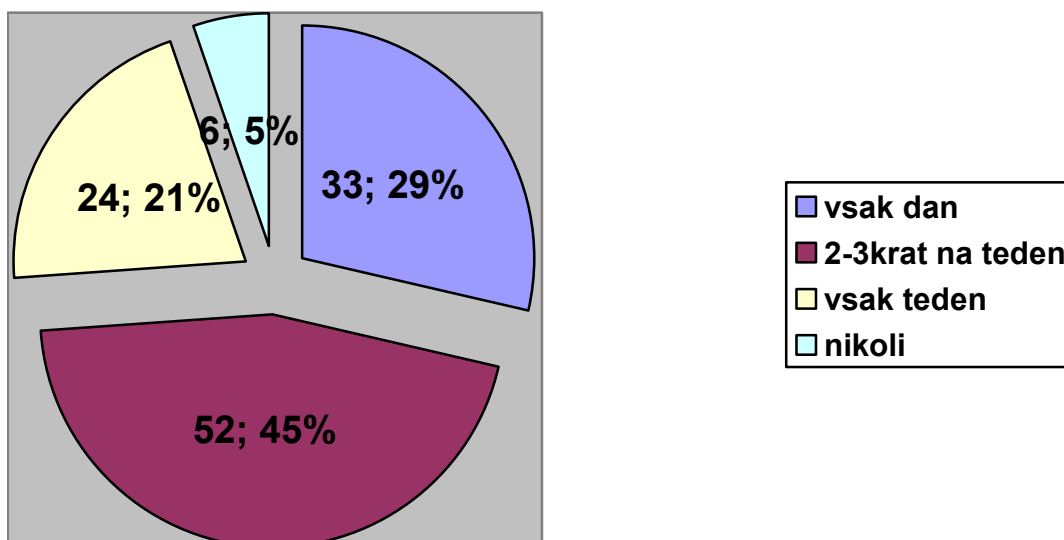
povrh še zelo podobni. Tako musliman kot Žid predstavljata popoln medijski antagonizem nekega sistema in s tem ustvarili atmosfero za dehumanizacijo v obči sferi življenja. Ravno dojetanje določene skupine preko predsodkov je predpogoj za razčlovečenje posameznika, saj le-tega ne dojemamo kot avtonomno bitje z lastnimi jazom, ampak ga ocenimo že vnaprej preko stereotipov. Musliman je medijsko predstavljen kot del kolektiva, ne kot avtonomen individuum, kot del iracionalne mase, ki abstraktno zgoščena v termin islam. Posamezniki so del posplošenega koncepta, ki svet uredi, a ga hkrati tudi zakrije. Vendar glavni problem generalizacije ne tiči v njej sami, ampak v načinu le-te, v etiketah, ki se generalnemu pojmu, v trem primeru islamu, lepijo. V medijskih praksah je, kot smo lahko razbrali iz akademsko priznanih analiz in mojih ugotovitev, islam termin, ki ima izrazito negativno konotacijo ter z izrazito negativnimi etiketami. Dojet je kot fanatičen, iracionalen, nevaren, sovražen, grozljiv, na sploh drugačen od »nas«. S tem je musliman razčlovečen še na nekem drugem nivoju, ki pa je veliko bolj nevaren, saj spodbuja sovražno nastrojenost. Individuum je dojet kot stereotip, kliše. Stereotipi so se muslimana tako oklenili, da so postali del splošnega, vsakdanjega znanja. Prerasli so ideološke okvire, saj se jim ni potrebno konstantno legitimirati in javno razglašati, ampak so postali del hegemonije (Gramsci). Ta hegemonični koncept, ki ga reproducira medijski aparat, je postal meja našega inkarceriranega uma.

To kar dojemamo kot vsakdanje pa ni nujno neškodljivo, kot ugotavlja Hannah Arendt: »...vsakdanost ni sinonim neškodljivosti...« (Šabec 2006: 45) Ravno vsakdanje hegemonične prakse so najbolj nabite s predsodki in stereotipi, ravno te prakse omejujejo naš um in silijo posameznika k zaprtosti. Lahko bi celo trdili, da je hegemonija nova, izpopolnjena z »instrumentalnim umom« (Foucault) podkrepljena »nedoletnost« (Kant). Nevarnost vsakdanjih praks tiči ravno v njihovi nedolžnosti. Ker so dojete kot nedolžne, ker niso predmet akademskih analiz, ker so tako vsakdanje in del »common sense« ali »zdrave pameti«. Na tem nivoju so muslimani najbolj napadeni in ogroženi. Postalo je del hegemonije, podkrepljena z močno demokratično ideologijo liberalizma, da so muslimani nevarni za »naš« »svobodni« svet, da so v svojem fanatizmu ostali ujeti v srednjem veku, da ne morejo biti civilizirani. »Seveda niso vsi muslimani teroristi, ampak po 11. septembru so bili vsi teroristi muslimani.« (Mihael Jarc svetnik Liste za čisto pitno vodo). Pri širjenju teh stereotipnih dojetanj odločilno vlogo odigrajo mediji s svojimi praksami in diskurzivnim taktikami. Torej se je potrebno vprašati; Kašen vpliv imajo te medijske prakse na individuum? Kako je »karikaturna vizija muslimanske družbe« (Hassid) vplivala na občo percepcijo posameznikov? Kako debele so leče »kulturnih očal« (Boas), ki nam jih natikajo mediji?

4.3 PRISPEVEK K ANALIZI JAVNEGA DOJEMANJA MUSLIMANOV

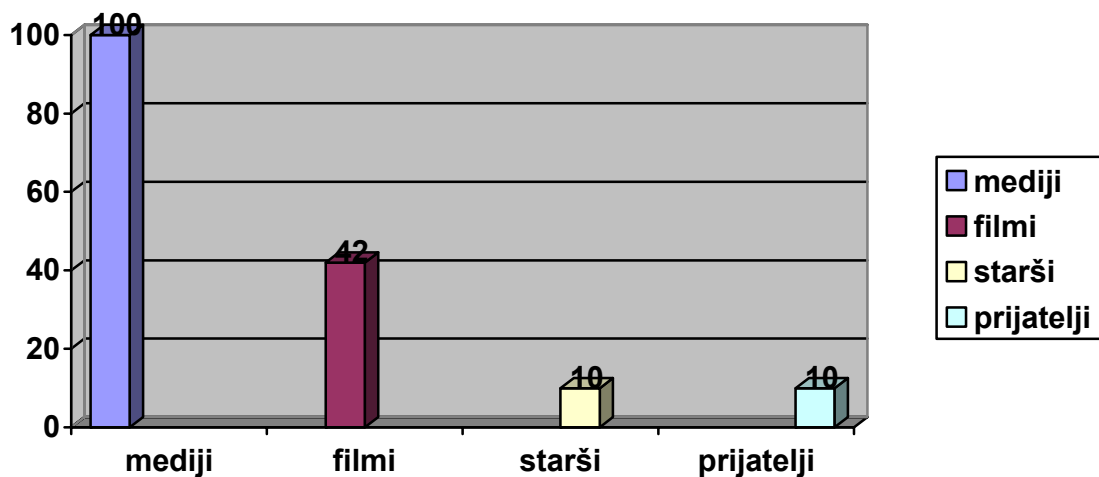
Mediji igrajo odločilno vlogo pri konstrukciji posameznikove percepcije sveta, kar dokazujejo tudi mnoge komunikološke študije. Mediji določajo meje našega sveta, saj odločajo o pomembnosti novic in dogodkov, kar dokazuje preprost kronološki pregled pomembnih dogodkov v moderni zgodovini. Pomembna niso bila dejanja sama na sebi, ampak tista, ki so jih mediji najbolj povzeli in o njih največ poročali. Notoričnost zvezdnika, filma je v popolni korelaciji z njegovo medijsko reprezentacijo. Ta dejstva dokazujejo, da razvpitost nekega dogodka in predvsem njegov pomen za svet ni lastnost dogodka samega na sebi, ampak inherentno povezan z medijsko prezentacijo. Težava je v tem, da mediji s tem ko svet razkrijejo, ga hkrati tudi skrijejo. Ravno v tem skrivanju pa je skrita odločilna moč medijev v konstruiranju podobe sveta. Pri muslimanih je skrita ravno njihova »normalnost« in podobnost z »nami« ter razkrita njihova »drugačnost« in problematičnost.

Vpliv medijev dokazujejo tudi preproste statistike o količini časa, ki ga povprečen človek preživi pred televizijskim ekranom. »Tako naše kot tuje raziskave kažejo, da otroci gledajo televizijo od 20 do 36 ur na teden, odvisno od starosti, dneva, letnega časa itd.« (Erjavec in Volčič 1999: 8) Ugotovitve priznanih slovenskih raziskoval javnega mnenja in diskurzivnih praks dokazuje tudi anketni vprašalnik, ki sem ga izvedel na naši šoli pri katerem sem se osredotočil na tiskane medije. Od 115 dijakov jih dnevno bere časopis 33, 2-3 na teden 52, enkrat tedensko 24. Med časopisi, ki so najbolj priljubljeni, izstopa »brezplačnik« Žurnal24 (90 bralcev), ki vsebuje mnogo trivialnih člankov, z klasičnimi diskurzivnimi praksami stereotipizacije in generalizacija, vendar se kljub temu oglašuje kot analitično podkrepjen vir informacij.

Mediji igrajo odločilno vlogo predvsem pri konstruiranju podob o delih sveta s katerimi nimamo direktnega, pristnega stika. S tem si mediji lastijo moč nad konstruiranjem sveta ne samo v obliki odločanja o pomembnosti informacij, ampak predvsem pri tvorjenju stereotipov in klišejev. Sami konstruirajo podobo sveta, jo dokazujejo in analitično opisujejo. Od 115 dijakov jih 100 išče odgovore na vprašanja o neznanih kulturah v medijih, 46 v filmih, zanemarljiv delež pa pri tem zaupa staršem in prijateljem. Ti podatki so zgolj še eden pokazatelj, ki kaže na odločilno moč medijev pri sestavljanju podobe neznanega svet. Pomembno vlogo igrajo tudi filmi, kar pa je v določenih instancah še bolj zaskrbljujoče, saj je filmska industrija del umetniških praks, ki ne premorejo analitičnih analiz in so pogosto grajeni na stereotipih (Shaheed 1981, 1984 ...)

Kako spoznaváš kulture, s katerimi nimaš neposrednega stika?

Mediji tako odločilno vplivajo na konstrukcijo sveta, tako da ni neupravičeno če trdimo, da politika tvori ideologijo, ki jo mediji nato reproducirajo. Vendar v kakšnem kontekstu je mogoče povezati stereotipno predstavitev muslimanov v medijih z njihovim obćim dojemanjem. Do kakšne mere je obći konstrukt povezan z medijskim in kako se ta dva vzročno povezujeta. Na klasično vprašanje: »Katero od naslednjih skupin ne bi imeli za soseda?« je večina vprašanih odgovorila z: narkomanov (99), sledili so muslimani (26), Arabci (23) in nato homoseksualci (12). Če analiziramo anketno vprašanje v kontekstu

medijskega konstrukta teh kategorij, ugotovimo da obča percepcija in medijski konstrukt močno konvergirajo. V medijih so narkomani predstavljeni kot problematična kategorija, ki se pogosto povezuje s kriminalom in tako obstajajo linije racionalne argumenatcije, ki so pogosto podobne medijskim podobam, za neprijetne sosedske odnose. Ravno tako lahko močno negativno nastrojenost proti muslimanom in Arabcem povežemo z medijskimi stereotipi, ki so skoraj vseprisotni. »Kot je povedal [Quraishy], so danski mediji (šest nacionalnih časopisov in dve nacionalni televiziji) v 75 odstotkih tri mesece poročali o islamu, pri čemer je bilo 60 odstotkov prispevkov negativnih.« (Bošnik 2002)

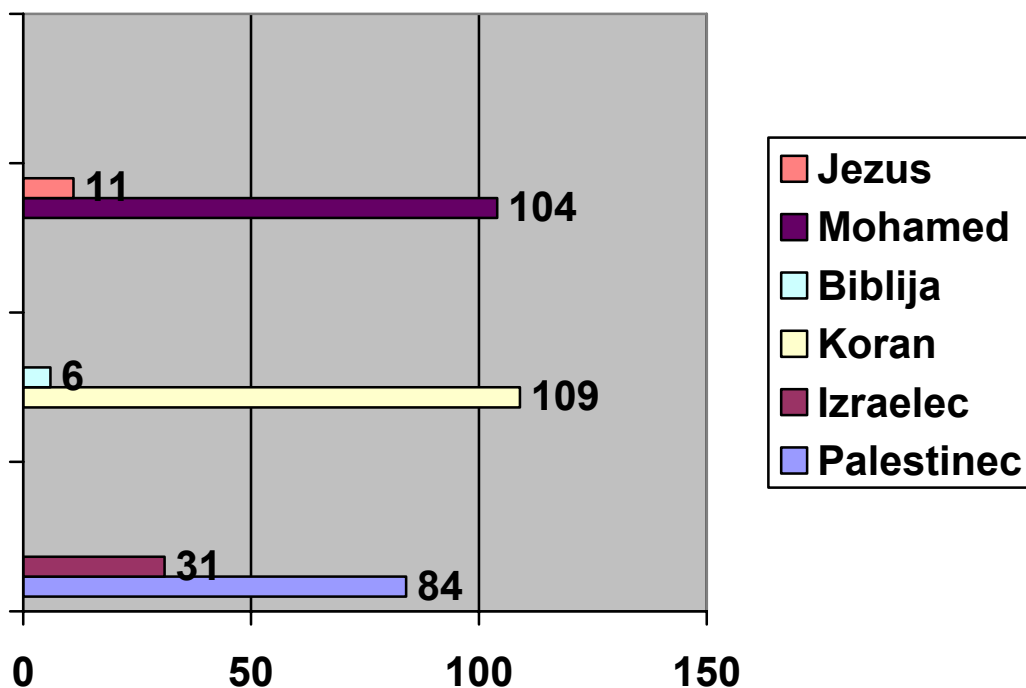
Na nek bolj subtilen in prikrit način odvrčanja kulture, kaže tudi nezainteresiranost dijakov za učenje arabščine kot tujega jezika (več kot tretjina od 115 se ga ne bi učila). Odmikanje od kulturnih danosti muslimanstva kaže na podzavestno dožemanje arabščine kot jezika neciviliziranega sveta, ki je neuporaben. S tem ko se posameznik odvrča od neke kulture, kaže svojo podzavestno nastrojenost proti njej, ki v se v zavestni argumentaciji glasi: »Me ne zanima.«, »Mi je tuja.«, »Ni mi všeč jezik, arhitektura, umetnost...« Odklon od kulture je tudi odklon od ljudi.

Kateri del dvojice se ti zdi bolj negativen?

Palestinec – Izraelec

Koran – Biblija

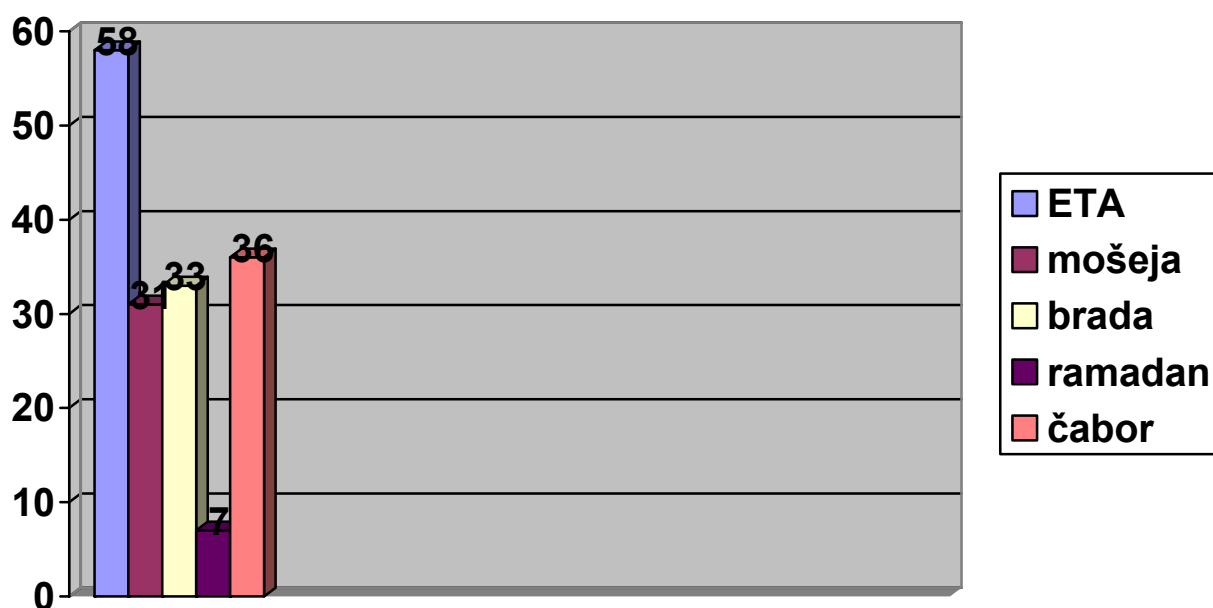
Mohamed – Jezus

Večina posameznikov dojema islam izrazito bolj negativno kot krščanstvo, kljub dejstvu, da jih veliko ni vernikov, kar odločno kaže na dve stvari. Prvič: da se krščanstvo ne navezuje na religijo, ampak je inherenten del abstraktnega zahoda. Ravno zaradi teh dejstev je religijska organizacija krščanstva dojeta veliko bolj pozitivno, ne zaradi lastnih dobrih dejanj, ampak zaradi navezanosti na zahod. Do podobnih ugotovitev sem prišel že v analizi člankov, ko sem ugotavljal, da se evropsko kulturo enači s krščansko, ki ne moreta obstajati druga brez druge. Drugič: rezultati anketnega vprašanja jasno dokazujejo, da se v družbi bije abstrakten boj med zahodom, ki je povezano s krščanstvom in islamom. Bolj pozitivno dojemanje krščanstva je posledica njegove navezanosti na zahod, a hkrati prinaša diskreditacijo ostalih religij, predvsem islama. Islam je antagonizem krščanstva. Abstrakten boj se bije predvsem v medijih, ki perpetuirajo metadiskurz »mi-oni«, krščanstvo-islam.

Katera od naslednjih besed te asociira na terorizem?

ETA, mošeja, križ, ramadan, romanje, brada, čabor(tradicionalno muslimansko oblačilo)

Zanimiva pri anketnem vprašanju je stereotipizirana slika arabskega in muslimanskega sveta. Tradicionalne oz. klasične islamske podobe so povezane s terorizmom. Mošeja je videna kot zatočišče terorizma, kjer se pripravljajo napadi. To klišejsko videnje bi lahko povezali z medijskim prikazom gradnje mošeje v Ljubljani ter javnim linčem islamske

skupnosti s strani politikov. Ravno veliko nasprotovanje gradnji mošeje v medijih je prispevalo ogromno k tej stereotipni percepciji. Kar 33 ljudi je terorizem povezovalo z brado. Na prvi pogled je ta asociacija groteskna, vendar se v njenem ozadju skrivajo podzavestni vzgibi, ki brado povezujejo z muslimanstvom. Če si na naslikamo stereotipnega medijskega terorista, je le-ta predvsem v slikovnem gradivu prikazan kot tradicionalen Arabec z naglavno ruto in seveda dolgo, košato brado. Sprva nedolžna situacija se razkrije v vsej svoji razsežnosti, ko razkrijemo vzgibe za njo. Brada ljudi asociira na terorizem ravno zaradi stereotipne slik, ki so nam jo ponudili mediji. Terorist je vedno musliman, skoraj vedno z brado. Pomisliti je potrebno samo na glavne tarče ameriške protiteroristične vojen: Osama Bin Laden, Al Zakhiri ... Veliko ljudi je terorizem povezovala z tradicionalnim ženskim muslimanski oblačilom čabor. Veliko vlogo temu dejstvu pripisujem zavajajočemu načinu postavitvi vprašanja, ki pa se lepo ponovno povezuje s stereotipi o muslimanih. Pri možnem odgovoru sem v oklepaju dodal pojasnilo besede in jo namerno pojasnil v kontekstu muslimanstva. To ponovno kaže na stereotipno dojetje muslimanstva, ki ga veliko posameznikov povezuje z terorizmom.

Pri istem vprašanju sem vključil možen odgovor križ in romanje. Nihče od vprašanih ni terorizma povezoval s tema dvema pojmom. Če povežemo terorizem s katoliško vero (ki je zelo tesno povezana s križem), ugotovimo, da so velike teroristične organizacije v Evropi, kot sta IRA in ETA zelo povezane s katolicizmom. Inherenten del identifikacije posameznikov z IRO je katoliška vera, ki jih temeljno diferencira od Angležev. Ravno tako je ETA temeljno povezana s katoliško vero. Enega večjih terorističnih napadov v ZDA je v Oklahoma Cityu izvedel Timothy McVeigh, ki je bil goreč katolik. Kljub tem dejstvom se katolicizma, verskega fanatizma, dogmatičnih ideologij ne povezuje z terorizmom. Po napadu v Oklahoma Cityu je večina velikih ameriških medijskih mrež poudarila in s pompom najavila, da za napadom stojijo islamski skrajneži, kar jasno dokazuje klišejsko dojetje in razlaganje sveta v kritičnih situacijah. Ko nastopi kaos se posameznik zateče k klišeju, v tem primeru k stereotipu terorizma, ki sestoji iz bradatega, globoko vernega muslimana, s puško v eni in Koranom v drugi roki, ki se ne bori za lastne pravice, ampak želi uničiti Ameriko, če že ne svet, ki je iracionalen, brez moralnih imperativov, brez sočutja, ki ga na poti uničenja na ustavijo niti otroci, ostareli in ženske, ki je povsod in je vedno nevaren.

5. REFLEKSIJA PREJETIH REZULTATOV

Najprej želim pojasniti povezavo med nacistično propagando in modernimi medijskimi predstavitevami. Namen takšne zveze ni provokacija, vrednotno primerjanje sistemov, enačenje današnjega novinarstva z nacizmom, ampak predvsem akademska analizna primerjava diskurzivnih praks v obeh sistemih, jih primerjati in preko njune podobnosti ojačati zavedanje bralcev o nevarnosti stereotipizacije medijskega prostora (na to dejstvo opozarja že Shaheen). Diskurzivne prakse nacistične Nemčije so zelo podobne novodobnim, razlika je le v moči njihove indoktrinacije in skupini, ki jo napadajo. Ravno zaradi tega so si prve štiri hipoteze tako podobne, saj poudarjajo isto stvar v drugačnem zgodovinskem kontekstu. Tako kot sem potrdil prvo in deloma dokazal drugo hipotezo, je stanje tretje in četrte hipoteze podobno. Vse štiri pa vodijo in kažejo pot k zadnji hipotezi, ki je temeljni del teoretičnega koncepta, ki ga želim dokazati in katerega v praktičnem smislu prve štiri hipoteze potrjujejo.

Arabska kultura je ena izmed medijsko najbolj napadenih skupin, vendar njihova negativna prezenatcija ne sestoji zgolj iz stereoptipnega slikanja individuumov, vendar se predvsem osredotoča na generalizacijo in negativno poimenovanje celotnega kolektiva. Tretja hipoteza je tako potrjena, vendar jo je potrebno dojemati širše. Potrebno je dojeti in interpretirati celoten spekter negativnih podob, ki se pojavljajo v medijih, pri katerih je stereotipizacija, torej fanatičen, nasilen musliman, zgolj eden izmed agensov poročanja. Prezentacija se poslužuje še mnogih drugih diskurzivnih tehnik, kar dokazujejo članki, ki sem jih interpretiral in dela akademikov, na katerih sem gradil svoja dognanja. Gradi se na podobi generalnega islama, torej kot neke enotne strukture, ki obstaja zunaj »našega« sveta. Mediji tako preko generalizacije posplošujejo svet in s tem mnogim kulturam odvzamejo edinstvenost. Da olajšajo lastno poročevalsko delo muslimanski svet posplošijo, ga zreducirajo na enotno strukturo in ga opremijo s klišeji. Na tem mestu se stereotipizacija in generalizacija povežeta, saj si brez posplošenega ter poenostavljenega predstavljanja sveta stereotipov ne moremo predstavljati in obratno. Stereotipi poenostavijo svet oziroma bolje rečeno, zgradijo nov svet v abstraktnosti, ki je zgolj posplošena, poenostavljena realnost.

Mediji predstavljajo takšno sliko in preko nje gradijo še na enem agensu diskurzivnih taktik, na bipolarizaciji sveta in preko nje na »mi-oni« diskurzu. S tem ko svet poenostavijo, ustvarijo tudi umetna nasprotja med svetovi, saj posplošijo svet v okviru razlik. S tem ko nas

razlikujejo, nas delajo nasprotni. Ravno to pa vodi v bipolarizacijo, ki je v okvirih zahoda in islama zelo očitna. Islam v zahodnih, medijskih očeh ostaja »branik« srednjeveškega iracionalizma, fanatičnosti, verskih dogem in predvsem nasilja, medtem ko zahodna »civilizacija« predstavlja temelj demokracije, liberalizma, svobodnega življenja in gospodarstva. Izpostavljanje razlik v muslimanskem prostoru, predvsem kar se tiče politične sfere življenja, je temeljna tehnika medijev, ki muslimanski svet najbolj očrni. Ravno te razlike, ki gradijo na kontrastu »zahodnosti« v medijih prevladujejo in se z ostalima tehnikama (generalizacija in stereotipizacija) povežeta v spekter negativnih podob.

Tako kot je medijska slika muslimana z določeno distanco in poglobljeno analizo negativna, ravno tako je obča slika dijakov negativna. Kot sem dokazal z anketnimi vprašanji, je podoba muslimana predvsem povezana s terorizmom in je dojeta veliko bolj negativno kot krščanstvo. Poleg tega je pri dijakih mogoče opaziti odmik od muslimanske kulture, kar priča o negativnem dojetanju njihove kulture, ki bi naj bila zaostala, nezanimiva. Ergo: mogoče je zapaziti močan evropocentrični pogled na muslimansko kulturo, ki se zelo meša s stereotipi, kateri se vlečejo vse od križarskih vojna, turških upadov in Osmanskega cesarstva. Vendar kakšna je povezava med tema dvema negativnima dojetanjema in odgovor na najpomembnejše vprašanje naše analize, torej peto hipotezo; ali medijska podoba muslimanstva ustvarja občo percepcijo muslimanstva?

Na to vprašanje je nemogoče odgovoriti z zagotovim in trdnim odgovorom. Lahko zaključimo, da je pri konstruiranju javne podobe zelo pomembna, vendar ni edini agens konstrukta. Mediji zagotovo vplivajo na našo percepcijo, jo dopolnjujejo, racionalizirajo in argumentirajo naša prepričanja, ampak za izoblikovanje tako močnih stereotipov to zagotovo ni dovolj. Ravno zaradi tega dejstva bom sedaj navedel ostale možne razlage stereotipnega dojetanja muslimanskega sveta.

Negativno dojetanje muslimanstva je mogoče pripisati zgodovinskim dejstvom, ki povezujejo naš prostor in muslimane. Veliko vlogo tu odigrajo turški vpadi, ki so zaznamovali slovenske dežele z opustošenjem, poboji in posledično nazadovanjem slovenskega gospodarstva ter kulture. Tako naš nacionalni zgodovinski spomin tvorijo predvsem negativne percepcije muslimanstva, ki ga povezujejo predvsem s poboji in trpljenjem. K ohranjanju takšnega izkrivljenega zgodovinskega spomina zagotovo ogromno prispeva šolski učni program, preko katerega najstniki spoznavajo muslimanstvo zgolj v okviru negativne skupne zgodovine. Čeprav ima učni načrt veliko vlogo pri ustvarjanju stereotipov in tvorbi kolektivnega spomina, sam na sebi zagotovo ni dovolj velik faktor pri tvorjenju negativne podobe. Podobno lahko trdimo za kolektivni spomin, saj obstaja mnogo primerov, ki ovračajo

to teorijo in so dovolj močni ter pomembni, da bi jih lahko označili za obrobne ali izjeme. Najbolj zgovoren primer je nacistična Nemčija, ki je v letih med 2. svetovno vojno izvajala najbolj okrutna dejanja nad slovenskim prebivalstvom, a Nemčiji danes ni dojeta kot nevarna država, ravno tako nam Nemeč ni nevaren ali sovražen. Mogoče lahko to pripisujejo dejstvu, da v tem primeru govorimo o različnih ideoloških, političnih in kulturnih tvorbah, vendar lahko podobno trdimo tudi za muslimanske primere. Turški imperij povezuje z sodobno Turčijo zgolj ime in religija, ravno tako Reich in Nemčijo povezujeta ime in nacionalnost prebivalstva. Podoben primer je Italija in njena okupacijska dejanja v Sloveniji. Kljub dvema okrutnima vojnoma, odvzetju velikega dela ozemlja Italijan ni dojet z izrazitimi negativni stereotipi.

Zgodovinski spomin je zagotovo pomemben pri konstituciji stereotipov, vendar mora biti podprt z drugimi taktikami množične manipulacije in predvsem mora biti aktualiziran. Če bi večji del politike ter medijev razpravljajal, analiziral, predstavljal Nemčijo ali Italijo v kontekstu negativnih zgodovinskih dejstev, bi bili predstavniki teh dveh nacij zagotovo dojeti veliko bolj negativno. Ravno to se godi islamu, ki se ga predstavlja v okvirih negativnega kolektivnega spomina, se ga povezuje s sovražnimi dejanji v preteklosti (Islam osvaja Evropo z rojstvi.).

Drugi dejavnik pri konstituciji stereotipov je zagotovo nacionalna identiteta. Preko konstantne manifestacije nacionalnosti in v sedanjem času tudi evropejstva prispevajo k konstrukt »drugega«, ki ni »naš« in je zato nižje na družbeni lestvici. Trdili boste, da prekipevanja nacionalističnega v današnjem zahodnem, racionalnem svetu ni več, oziroma prežema zgolj nizke procente populacije, ki se prezentirajo v populističnih strankah. Vendar priznana analitičarka Ksenija Šabec opozarja na dejstvo, da se je nacionalizem preoblikoval in se prelevil v bolj prefinjeno in seveda obče sprejeto obliko patriotizma. Nacionalizem izraža sovražnost do tujega, medtem ko patriotizem predstavlja ljubezen do domačega. A ravno ta ljubezen, ki je mimogrede antagonizem sovraštva, prispeva k neodobravajočim pogledom na tuje. Patriotizem in nacionalizem sta dve plati iste medalje, obstajata lahko zgolj skupaj ali pa sploh ne.. »V spisu iz prve svetovne vojne *Zeitgmaßes uber Krieg und Tod* (1915) Sigmund Freud piše, d človeške inteligence ne gre častiti kot samostojne moči in neodvisne od čustvenega življenja.« (Šabec 2006: 40) Dojemanje je tako močno povezano z emocionalnimi vezmi, ki jih tvorimo do domovine, saj pozitivna čustva tvorijo svet, ki je »znotraj« in svet, ki je »zunaj«. Ta delitev pa prispeva k sovražni percepciji tujega in na tem mestu patriotizem prerašča v nacionalizem. Ksenija Šabec izpostavlja tudi dejstvo, da je večina ameriških vojakov v 2. svetovni vojni, vietnamski vojni, zalivski vojni trdilo, da vstopajo v vojno zaradi

ljubezni do domovine in ne sovraštva do sovražnika. Ta čustvena navezanost ne domovino je bil gradnik tako nacistične ideologije, kot ostalih ideologij, ki so gradile na podobi nacionalnosti. Ljubezen je ideologijo paradoksalno pripeljala do sovražnosti.

Kljub dejstvu da je ta teorija konstrukcije stereotipov popolnoma legitimna in pojasni vlogo modernih nacionalnih stereotipov ter identitet, na razloži negativne percepcije muslimanstva. Zakaj negativni klišeji o muslimanstvu in ne o drugi kulturi zunaj Evrope. Mogoče lahko to povežemo z različnimi vrednotno-normativnimi konsenzi znotraj zahodne in islamske družbe. Lahko bi trdili da se ljubezen do domovine izgublja in preko mednacionalnih povezav prerašča v ljubezen do sistema. Moderna identiteta torej predvsem sestoji iz demokratično-liberalnih vrednot, ki nam jih ponuja sistem in ne država ter katerim bi naj islam posebljal antagonizem. Bolj ko ljubimo vrednote, bolj zavračamo kršenje le-teh.

Nadalje lahko govorimo o narcisoidnem dojemanju lastne identitete, ki jo moramo glorificirati in preko tega diskreditirati druge sestavine sveta, ki niso del naše identitete. Evropska identiteta je močno prežeta s krščanstvom, ki jo prepreda tako na javni ravni, kot tudi subtilno in prikrito. Že zgodnje otroštvo zaznamujejo cerkveni zvonovi, katoliški prazniki in običaji, v nebo segajoči zvoniki, verni sorodniki in tako na našo identiteto vtisnejo močno znamenje. Tudi če se kasneje odpovemo krščanstvu, našo identiteto v podzavesti še vedno konstituirajo krščanski temelji, dogme in vrednote. Mogoče ravno tu leži pojasnilo bolj negativnega dojemanja muslimanstva v primerjavi s krščanstvom, ki sem ga ugotovil z anketo. Vendar ta teorija ponovno ne pojasnjuje, zakaj je sovražno dojeto ravno muslimanstvo in ne katera druga religija npr. judovstvo, hinduizem, budizem...

Menim, da vse navedene teorije prispevajo svoj košček v mozaik negativne stereotipizacije muslimanstva, vendar je glavni dejavnik, ki jih perpetuira, širi in reproducira ravno negativni medijski diskurz. Mediji prenesejo vse ostale agense stereotipizacije (kolektivni spomin, nacionalna identiteta, krščanske vrednote...) v javno sfero, kjer jih ohranjajo. Lahko rečemo, da so mediji medij preko katerega se ostali deli stereotipnega mozaika inavgurirajo. Peta hipoteza je tako deloma potrjena, saj v enačbi ne smemo zanemarjati vpliva ostalih agensov, lahko pa z zagotovostjo trdimo, da bi moderni stereotipi brez medijev zelo težko eksistirali v podobi, kot jih poznamo danes.

6. ZA KONEC

Za zaključek analize bi se predvsem rad osredotočil na družbene implikacije današnjega stereotipnega medijskega in predvsem občega dojemanja muslimanskega sveta. Negativna percepcija muslimanskega sveta, katero mi je uspelo dokazati, ima odločilno vlogo pri sovražnim dejanjem naperjenim proti islamu. Ta dejanja se pogosto ne udejanjijo v fizičnem nasilju, ampak so predvsem očitna v zavračanju in političnem diskurzu. Odličen primer je gradnja džamije, verskega objekta, ki si ga muslimanska skupnost, katera je sedaj primorana ponižno opravljati versko dolžnost v najeti športni hali, zagotovo zasluži. Še več izgradnja tega verskega objekta je dolžnost države in odločila pri ohranjanju upanja v demokratične vrednote, ki so se začele počasi rušiti. Ravno preko stereotipnega dojemanja in realizaciji le-tega v nasprotovanju gradnji džamije, se rušijo demokratične vrednote, na podlagi katerih naj bi večina skrbela ter varovala manjšino, se spreminjajo v utopijo. Gradnja džamije in preko nje razbitje stereotipov ni pomoč muslimanski skupnosti, ampak reševanje našega sistema.

Drugič, stereotipni medijski diskurz pove več o javnih občilih, kot pa o skupini, ki je segregirana. Mediji, ki se oglašujejo kot središče liberalnega, objektivnega in kulturno relativnega diskurza, so ujeti v lastne stereotipe in subjektivne analize. Kot eden glavnih socializacijskih dejavnikov predstavljajo grožnjo reproduciranja stereotipov in bipolarnosti sveta, kar pa prispeva k sovražnim pogledom iz ene barikade (zahod) na drugo (islam). Mediji ostajajo središče ideološkega diskurza, ki ga ne producira aktualna politika, ampak je del sistema, ki se je zajedel v naš um in postal del vsakdanje prakse.

V vsakdanjosti pa se skriva še ena kritična postavka stereotipov, saj le-ti svojo moč pridobivajo rano preko nje. Vsakdanja praktična raba stereotipov, te krepi, jih reproducira in ohranja. Iz teh ugotovitev pa izvirajo tudi moji predlogi za reševanje današnje, lahko bi celo cinično rekli, »diskurzivne krize«. Stereotipi ohranjajo moč v svoji vsakdanjosti, le-to pa lahko razbijemo zgolj s kritično analizo. Kritični pogled na moderno vsakdanjost, kritični pogled na vsako obče sprejeto dejstvo (C. Wright Mills je razvil teorijo o sekundarnem svetu, kajti naš svet in predvsem naše resnice sestojijo iz ugotovitev, ki so jih doživeli. Svet tako doživljajo preko drugih, saj drugi definirajo našo realnost.). Ker so mediji glavni epicenter diskurzov je potrebno kritično ovrednotiti, analizirati tudi njih. Danes se mediji skrivajo za zaveso liberalnih vrednot, predvsem za medijsko neodvisnostjo in svobodo govora. Menim, da kritična analiza člankov in javna opredelitev do njih ne krši teh dveh novinarskih načel.

Medije je potrebno stalno spremljati, sovražni diskurz javno označiti in ga kritično ovrednotiti. V Sloveniji to v okviru Mirovnega inštituta že počne skupina MediaWatch, ki spremlja medijsko nestrpnost, jo analizira in predstavi v širši javnosti. Sam sem mnenja, da je to potrebno početi na širšem nivoju.

Weber je obljubljal, da se bomo preko racionalizacije odčarali magije, vendar smo postali ujeti v novo magijo, ki je podprta s stereotipi. Poenostavljena stereotipna umska inkarceracija (na to opozarjata tako Gramsci kot Foucault) nas ne zgolj omejuje, ampak izkrivlja našo percepcijo in nas oddaljuje od resnice. Zgolj z razbitjem stereotipov lahko popolnoma osvobodimo naš um in pričnemo graditi svet na lastnih izkušnjah. Tako uničenje nestrpnega diskurza ni več reševanje našega sistema in vrednot, katerim je posredno nasproten, ampak predvsem reševanje nas samih.

7. VIRI

Agamben, Giorgio. 2004: *Homo sacer: suverena oblast in golo življenje*. Ljubljana: Študentska založba.

Bauman, Zygmunt. 2006: *Moderna in holokavst*. Ljubljana: Študentska založba.

Bernays, Edward. 1928: *Propaganda*. Dostopno prek: <http://sandiego.indymedia.org/media/2006/10/119695.pdf> (12. januar 2009).

Bošnik, Lucija. 2002: *Islam v zahodnih medijih*. Dostopno prek: <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/15/svet/#2> (9. marec 2009).

Connolly, E. William 1974: *Politične vede in ideologija*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Dragoš, Srečko. 2004: *Islamofobija na Slovenskem v Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti 03*. Ljubljana: Mirovni inštitut. Dostopno prek: <http://mediawatch.mirovni-institut.si/nestrpnost/porocilo/03/nestrpnost.pdf>.

Erjavec, Karmen in Zala Volčič. 1999: *Moč in nemoč televizije*. Ljubljana: Založba Rokus.

Erjavec, Karmen in Zala Volčič. 1999: *Odraščanje z mediji*. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije.

Erjavec, Karmen., Hrvatin, B. Sandra. in Kelbl, Barbara. 2000: *Mi o Romih-Diskriminatorški diskurz v medijih v Sloveniji*. Ljubljana: Open Society Institute.

Erjavec, Karmen in Poler Kovačič, M. 2007: *Kritična in diskurzivna analiza novinarskih prispevkov*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Freud, Sigmund. 2002: *Civilization and its discontents*. London: Penguin groups.

Fürst, Maria. in Halmer, Nikolaus. 1996: *Filozofija*. Ljubljana: DZS.

Hollar, Julie in Jim Naureckas. 2008: *Smearcasting: How Islamophobes spread fear, bigotry and misinformation*. Dostopno prek:

http://www.smearcasting.com/pdf/FAIR_Smearcasting_Final.pdf (3. marec 2009).

Horkheimer, Max. in Adorno, W. Theodor 2002: *Dialektika razsvetljenstva*. Ljubljana: Studia humanitatis.

Jezernik, Božidar. 2002: *Besede terorja: Medijska podoba terorja in nasilja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.

Kanduč, Zoran. 2001: *Srhljiva ideološka sporočila vojne proti terorizmu*. Dostopno prek: <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/12/september/#3> (9. marec 2009).

Kanduč, Zoran. 2003: *Onkraj zločina in kazni*. Ljubljana: Študentska založba.

Kuhar, Roman. 2003: *Medijske podobe homoseksualnosti: Analiza slovenskih tiskanih medijev od 1970 do 2000*. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Kuhar, Roman. 2006: *Manjšine v medijih*. Dostopno prek: <http://mediawatch.mirovni-institut.si/media4citizens/studije/kuhar.pdf> (9. marec 2009).

Luthar, Breda. 1992: *Čas televizije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Monaghan, John in Just, Peter. 2008: *Socialna in kulturna antropologija*. Ljubljana: Krtina.

Moore A., Lloyd D. 1990: *V for Vendetta*.

Siad W. Edward. 1981: *Covering Islam-How the Media and the Experts Determine How We See the Rest of the World*. Great Britain: Routledge&Kegan Paul PLC.

Šabec, Ksenija. 2006: *Homo europeus: Nacionalni stereotipi in kulturna identiteta Evrope*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Švab, Alenka in Roman Kuhar. 2005: *Neznosno udobje zasebnosti: Vsakdanje življenje gejev in lezbijk*. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Tal Uriel. 2004: *Religion, Politics and Ideology in the Third Reich*. Great Britain: MPG Books.

Van Dijk, T.A. 1988: *News as Discourse*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum.

Velikonja, Mitja. 2005: *Evroza – Kritika novega evropocentrizma*. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Zallar, John. 1999: *A Theory of Media Politics*. Chicago: University of Chicago Press.

Žižek, Slavoj. 2008: *Nemogoče je mogoče. Zares – državljanski časopis za nove idej*.